

Batılılaşma Sürecinde İskalanan Esas: “Bilimsel Düşünce”

Non Principle On The Westernization Process: “Scientific Thought”

Mustafa METLİ*

Öz

Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler karşısında geride kalmaya başladığı, onlarla yapmış olduğu savaşlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Öncelikli olarak askeri alanda yenilik yapmak isteyen Osmanlı, Avrupa'nın ne durumda olduğunu öğrenmek ve nasıl ilerlediğini anlamak için yurtdışına resmi görevli devlet memurları ve yüksek tahsil yaptırmak amacıyla öğrenciler gönderilmiştir. Batı'ya gidenler, gittikleri yerin kültürüne ve yaşayışına hayran kalarak yurda dönmüşlerdir. Modernleşmenin ancak Batı'ya benzeyerek gerçekleşebileceği yönünde ortaya çıkan fikirler giderek yaygınlaşmıştır. Hem devlet hem de “aydın” olarak adlandırılmaya başlayan ülkenin tahsilli insanlarıncı bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler Osmanlı Devleti'nden sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir. Özellikle 20. asrın ilk yıllarında başlayan ve günümüzde de devam eden Doğulu bir ülke olan Japonya'nın atılımını nasıl gerçekleştirdiği konusu da sürekli güncelliğini korumuştur. Batılı olmak, onlara benzemek için -özellikle sosyal yaşamda- birçok değişikliğe gidilirken asıl gelişimi sağlayacak olan eski adıyla “ilim zihniyeti” yeni adıyla “bilimsel düşünce” sürekli iskalananmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Modernleşme, Bilimsel Düşünce, Türk Aydını, Kültür ve Medeniyet.

* Seydişehir Seyyid Harun Ortaokulu Müdürü, Konya, Türkiye, mustafa_metli@hotmail.com (Sorumlu Yazar/ Corresponding Author) Orcid: 0000-0001-8593-8812

Abstract

The backwardness of the Ottoman Empire in the face of the European states has emerged as a result of the wars that they have done with them. First of all, the Ottoman want to innovate in the military field, to learn what is the situation in Europe. In order to understand how this happened, students were sent abroad for official civil servants and higher education. Those who went to the West were fascinated with the culture and way of life of the West when they returned to their country. The idea that modernization can only be realized by resembling the West is intensified. Both the state and intellectuals have made innovations for modernization. These initiatives have continued in the newly founded Republic of Turkey after the period of the Ottoman Empire. How the modernization of Japan, an eastern country, has been curious since the 20th century. To be Western, there are many changes to be like them - especially in social life- did not realize “scientific thought” that would provide real development.

Keywords: Westernization, Modernization, Scientific Thought, Turkish Intellectual, Culture and Civilization.

Giriş

İnsanoğlu, dünya üzerinde var olduğu andan itibaren hem fert olarak hem de kurduğu devlet ve medeniyetler vasıtasıyla birbirleriyle sonu gelmez bir yarışın içine girmişlerdir. Bu yarış, çoğu zaman çatışmalara ve savaşlara sebep olmuştur. Yaşadığı ülkeyi her yönden güçlü kılp kimseye yem olmama çabası, şekil değiştirerek de olsa halen devam etmektedir.

Milletlerin, devletlerin ve hatta medeniyetlerin yaşam maceraları da tıpkı insanlarda olduğu gibi düz bir ilerleme veya gerileme çizgisi şeklinde olmayıp inen, çıkan, kırıklı ve bazen de kesintili olabilmektedir. İslam medeniyeti ve Türk kültürü, Orta Çağda kendisine göre oldukça geride olan Hristiyan Medeniyetinden dilimizdeki yaygın adıyla Batı Medeniyetinden oldukça ileride olmasına rağmen, zaman ilerledikçe rollerde ve konumlarda bir değişme hatta yer değiştirme meydana gelmiştir.

Devrinin en büyük İslam devleti konumunda olan ve Müslümanların çok önemli bölümünü sınırları içine alan Osmanlı Devleti, hem içindeki Hristiyan varlığı hem de batı komşularının Hristiyan devletler olması münasebetiyle, yüzyıllardır Batı Medeniyeti ile zaten iletişim halindedir. Onlardan her yönüyle ileride olan bir medeniyet ne olmuştur da sonu onlara benzemek olan bir kavramla “Batılılaşmak”la yüz yüze kalmıştır? Geride kalmışlık anlaşıldıktan sonra problemin doğru teşhis edilememesi, izlenen yöntemlerin yüzeyselliği ve çözümünün sanıldığı kadar basit olmadığı iki buçuk asırdır devam eden tartışmaların odak noktası olmuştur.

1. Kavramlar

1.1. Batılılaşma, Modernleşme, Çağdaşlaşma

Aynı anlama geldiği düşünülen kelimelerin hiçbirisi anlam bakımından birbir diğeri yerine kullanılamaz. Mutlaka az veya çok bir anlam farkı vardır. Terminoloji sanıldığından çok daha önemlidir. Problemi tespit ederken yapacağımız isimlendirme, sonuçları bakımından çok önemlidir. İsimlendirdiğimiz probleme uygun çözümler getireceğimiz veya en çok isimlendirdiğimiz problem kadar çözüm üreteceğimiz bir gerçektir. Örneğin, tarlasındaki problemin susuzluk olduğunu tespit eden bir çiftçi, tarlasına su getirmeye odaklanmışken sebzelemin içindeki haşeratı aklına getiremez. Ama problemi yüksek verim almak üzerine kurmuş olan çiftçinin, başka birçok konu hakkında çözümü vardır. Hal böyle olunca problemi eksik tespit eden Osmanlı Devleti, hep eksik çözüm yolları aramıştır.

Osmanlı'nın Batı ile olan münasebeti sanıldığı kadar aksine çok eskidir. Kuruluşundan itibaren diplomatlar, mühtediler (Avrupalı Müslümanlar), seyyah, tacir, denizci, esir, mülteciler, Osmanlıya sığınan Yahudi ve Moreskler¹ gibi birçok etken vasıtasıyla sürekli iletişim halindedir. Osmanlı; 15. ve 16. yüzyıllarda tıp, coğrafya, madencilik ve harp teknolojisi gibi birçok alanda değişik araç ve yöntemlerle Batı'yı takip etmiş ve seçici bir tavır ortaya koymuştur. Anılan yüzyıllarda zaten Osmanlı'nın Batı'dan her yönüyle üstün olduğu bilinen bir gerçektir. Fatih Sultan Mehmed, Gentile Bellini'yi İstanbul'a davet ederek kendi portresini yaptırması, sarayın duvarlarını fresklerle

¹ Moresk: Kelimenin aslı Yunca'dır. Orijinali “Moresque” olup, mağribi, batılı, batıdan gelen ve Fas anlamındadır.

süsletmesi, Venedik'ten bronz döküm ve kılıç kını ustalarını davet etmesi gibi olaylar Batı'ya kayıtsız kalınmadığının göstergeleridir (İhsanoğlu 1992: 336).

İslam dünyasının bugün karşı karşıya kaldığı ve çözmesi gereken en büyük problem sosyologların “modernite” olarak isimlendirdiği aydınların ise “çağdaşlaşma” veya “batılılaşma” adını verdiği yaklaşık 250 yıldır çözülmeyi bekleyen meseledir. Bu meselede Müslümanlar, geleneksel zihniyet ve toplumsal yapılarıyla bu duruma ayak uyduramayacaklarını anlamışlardır. Fakat bu sürece nereden ve nasıl başlanacağını bilememenin tereddütü içindedirler (Ocak 2015: 198).

“Modernleşme” kelimesi Türkçe’de “Yenileşme” kelimesi ile karşılanmıştır. Bunun yanında kullanılan başka bir terim olan ve geçmişte “Garplılaşma” olarak, bugün ise “Batılılaşma” denilen ve zihinlerde objektif bir çağrışım yaratmaktan uzak, daha çok ideolojik bir bakışı yansıtan bir kelime konumundadır. Belki bu yenileşme hareketine eski şekli “Asrileşme” bugünkü şekli “Çağdaşlaşma” denilmesi en uygunu olabilir (Ocak 2015: 201). Bu terimler de aslında sorunludur. Çünkü amaç çağın gereklerini yakalamaya çalışmak olacağından sürekli bir yetişme çabası ortaya konulacaktır. Amacı çağdaşlaşma olan bir medeniyet asla zirveye oturamayacak sürekli olarak takip eden konumunda kalacaktır.

Batılı değer sistemlerini tamamıyla benimsemiş olan Asyalı ülkelerde, yeni fikirlerden “Batılı”dan ziyade “modern” fikirler olarak bahsediliyordu (Gencer 2008: 35). Asyalı ülkeler, başta Japonya, ilerlemeye “fikir ve düşünce” odaklı bakarken Osmanlı aydını ilerlemeyi “Batılı” olmakta buluyordu. Bu kadar kelime içinden en kötüsünü seçen bir anlayışın hedefini de Batı'ya benzemek olarak seçmesi gayet doğaldır.

Ülkemizde modernleşme veya yenileşme denildiği zaman Batılılaşma anlaşılmasının istemeden bile olsa bir tercih olduğu ortadadır. Bu sadece Cumhuriyetle başlamamış Osmanlı'nın Tanzimat Döneminden beri elit kesim ister istemez hep Batı tarzı yenileşmeyi anlamıştır. Fakat bu dönemden önce III. Selim zamanında yapılan değişmelere *Tegarrüb (batılılaşma)* değil, *Nizam-ı Cedid (yeni düzen)* adı verilmesi ilginç ve düşündürücüdür. Tanzimat Döneminden sonra Osmanlı elitlerinde yenilik hareketleri, “Batılılaşma” olarak adlandırılarak ve giderek ideolojik bir hal almıştır. Bu durumun tam bir ideoloji olması II. Meşrutiyet ile başlayıp Cumhuriyet ile zirveye ulaşmıştır (Ocak 2015: 202).

1.2. Kültür ve Medeniyet

Kültür, eserler ve ürünler iken medeniyet, kültürün arkasındaki onu ortaya çıkaran inanç ve ahlak kurallarıdır. İnsan eli değen insan ürünü olan her türlü oluşum kültürdür. En basit aletten en karışık makineye kadar her çeşit oluşum kültür dairesi içindedir. Çünkü bunlar insan zihninde gerçekleşen ve somut algılanırlığı olan maddi oluşumlardır. Kültür sadece somut oluşumlar değildir. Örf, adet, alışkanlık, kanaat, fikir, tutum, ideoloji, bilimsel teori, şiir destan gibi soyut oluşumlar da kültür ögesidir. İnsan eseri olan hiçbir şey kültürün dışında değildir. Medeniyet denilen kavram ise, kültüre göre daha soyut ve daha görünmez iken her türlü kültür ögesinin ortaya çıkmasını sağlayan itici güç ve kültür öğelerini oluşturan inanç ve değer sistemlerinin tamamından oluşmaktadır (Özakupınar 2018: 48).

Sosyal antropoloji, kültür sosyolojisi ve sosyal psikoloji bilimleri ve bu bilimlerin bir kolu halinde gelişen kültür değişimleri ile ilgili araştırmalar iyi bilirse; Batılılaşma konusunda medeniyet ve kültürün alt kavramları, kurumlar ve yapılan faaliyetler konusunda aydınlanmamıza rehberlik edecektir(Turhan 2016: 16).

Milletleri gerçek anlamda millet yapan değerler vardır. Millet olmanın sonuçlarından biri de başka milletlere benzemeyerek onlardan ayrılmaktan geçer. Bu benzeme-yiş kimi zaman maddi kimi zaman manevi yönlerden olur (Turhan 2015: 115).

Tarihimize baktığımızda, bazen milletimizin gelişmelere karşı ayak dirediği gibi bir algılama söz konusu olabilmektedir. Hâlbuki Türk milleti, gerçek medeniyet hamlelerine asla karşı gelmiş bir millet değildir. Mukavemeti, örf ve adetlerine gereksiz yere müdahale edildiği zaman yapmaktadır ki bu mukavemet; kültür, medeniyet ve istikbalini koruması bakımından çok sağlıklı ve yerinde bir tepkidir. Bu mukavemetin gerçek ilerleme ile bir ilgisi yoktur (Turhan 2016: 22). En somut örnekler dil konusunda görülmektedir. Türk Dili bünyesine bir sözcük alacağı zaman kendi doğal yapısını ve geçmişten deneyimleyerek getirdiği kurallarını bir süzgeç gibi kullanarak bünyesine kabul eder veya etmez. Yapısına uygun değilse kelimeyi en uygun hâle getirmeye çalışır. Bu, kültürün canlı bir varlık olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. "Kendine uydurma çabası", asla boş ve gereksiz bir eylem değildir. Medeniyet, bünyesini korumanın yollarını bulur ve kendini korur. Batılılaşma serüveninde milletin yapısını düşünmeden, sorgulamadan ve öngörü yapmadan yapılan değişiklikler, elbette bünyede bir hazımsızlığa yol açacaktır.

Kültür meselesine farklı bir pencereden bakan Cemil Meriç: "*Batı'nın kültürü var bizim ise irfanımız. İrfan insanoğlunun has bahçesi; ayırmaz, birleştirir. Bahçede kinler susar, duvarlar yıkılır, anlaşmazlıklar sona erer. İrfan kendini tanımakla başlar. Kendini tanımak için önyargıların köleliğinden kurtulmak gerekir. İrfan; nefis terbiyesi, olgunluğa açılan kapı, amel ile karşılanan ilim. Kültür, irfana göre katı ve fakir. İrfan, insanı insan yapan vasıfların bütünü, yani hem ilim hem iman ve hem de edep. Batı kültürün vatani, Doğu irfanın. Ne Batı'yı tanıyoruz ne Doğu'yu; en az tanıdığımız ise kendimiz.*" (Meriç 1986: 11) Cemil Meriç, "irfan" kavramıyla hem kültürü hem de medeniyeti kapsayan yeni bakış açıları geliştirmiştir. Ona göre irfan, kültürden çok daha derin bir boyut olup insana ait hem maddi hem manevi öğeleri bir arada toplar.

Wilhelm Radloff'un Sibirya'dan isimli eserinde en çok göze batan durumlardan birisi şudur. Altay'da yaşayan Türk Boyları süttten kendilerine has rakı yapmakta ve sarhoş oluncaya kadar içtikleri halde ne kendilerine ne de başkasına bir zararları dokunmamaktadır. Ne zaman ki Rusların milli içkilerine alıştırlarsa bu insanlarda çeşitli ahlaksızlıklar da ortaya çıkmaya başlamakta ve çoğu sefaletin içine düşmektedir. İkisi de sarhoş eden içki olmasına rağmen hayatlarda ortaya çıkan bu farkın sebebini kültürden başka nerede arayalım?

1.3. Bilim ve Bilimsel Düşünme

Bilim, Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğünde şu şekilde tanımlanır: “*Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim*” Aynı sözlükte bilimsel düşünce hakkında şu tanım yapılır: “*Bilim temeline dayanan özgür eleştirci, araştırmacı ve bağımsız düşünce.*”(TDK Sözlük)

Bilimin amacı olayları açıklayan soyut ilkelerin bir teori olarak ifade edilmesidir. Bilimsel teori sınanabilir olmalı ama öncelikle var olan gözlemleri çelişkisizce açıklayabilmelidir (Özakpınar 2018: 35). Bilimsel bilgi, somut olayları anlatmaz olayların oluşunu açıklayan prensiplerden meydana gelir. Olayların somut görüntülerinin arkasındaki düşünce planında meydana gelen soyutlamalarla kavramsal bakış açısı geliştirir. İnsan zihni, görünen dünyadan bağımsız olarak sembollerle düşünce işlemleri oluşturur ve hükümlere varır (Özakpınar 2018: 16). Somut olayları anlatmak bilimsel bilgi değildir. Bilimsel bilgi, olayların nasıl olduğunu açıklayan soyut prensiplerden meydana gelir (Özakpınar 2018: 16).

Bilimsel düşüncenin temelini ve bilim metodunun esasını sınama stratejisi meydana getirir. İki yönden Orta Çağ zihniyetinden ayrılmış olur. Öncelikle başlangıçtaki fikirler, kesin bir hakikat olarak kabul edilmez. İkincisi ise fikrin içerdiği sonuçların doğru kabul edilebilmesi için, onun sadece doğru ve mantıkla çıkarılmış olması koşuluna bağlanamaz. Aynı zamanda doğaya uyup uymadığına bakılır. İşte buna sınama adı verilir. Böylelikle en son sözü doğa söylemiş olur. Bu işlemleri sağlayan düzenlemelerin tamamına deney denir (Özakpınar 2018: 22).

Batı medeniyetini geliştiren ve ilerleten kaynak şüphesiz ki Doğu'dur. Haçlı Seferleri ile Doğu'ya açılan Batı dünyası kendilerine naklettikleri teleskop, pusula ve saat gibi bilimsel ve teknik araçlarla, Batılı bilgi ve modern bilim mantığının temellerini atmaya başlayıp kişisel dünya görüşlerinden sıyrılıp nesnel, somut ve gözlenebilir bilgi değer kazanmaya başlamıştır. 1473-1543 arasında yaşamış olan Copernicus, modern bilimin doğmasını sağlayan ilk temelleri atarak dünya merkezli evren modelini reddederek güneş merkezli evren anlayışını kurmuştur. 1546-1601 arasında yaşayan Tycho Brahe, deneysel olmayan evrenin bilgisi üzerine kesinlik düşüncesini ortaya koymuştur. 1571-1630 arasında yaşayan Kepler, Copernicus'un düşüncesini temel alarak daha da ileri taşımış ve bu durum onu modern bilimin başlangıcına yerleştirmiştir. Kepler, modern bilimin temelinde olsa da 1564-1642 arasında yaşayan Galileo, bilimsel anlamda modern düşünceye tam ve kesin geçişi sağlamıştır. Galileo, “deneysel yöntem”i kurmuş olup deney ile analitik matematiği birleştirmek, fizik uzayı Euklides (Öklid) geometrisiyle birleştirmek ve uzayı geometrileştirmek gibi birçok çığır açıcı görevi üstlenmiştir (Küçükalp 2017: 126-129).

16. yy'dan sonra doğanın gözlemlenmesi aşamasında matematiksel yöntemlerin kullanılmaya başlanmasıyla aslında felsefeci olan birçok düşünür, fizik biliminin başını çektiği “*scientia*”yı² evrimleştirmeye başlamışlardır. Günümüzde pozitivist bilim felsefesi, kartezyen akılcılık ile Anglo-Sakson deneyimciliğinin klasik veya modern mantık ile beraber kullanılarak bütün alanların bilgi üreticilerine “bilimsel yöntem” adı verilen, temeli fizik bilimine dayanan yöntemi önermiş ve evrenselleştirmiştir (Nedham 1983: 3).

2 Scientia: Bilgi.

18. yy’da İngiltere’de başlayıp Fransa, Almanya başta olmak üzere tüm Avrupa’yı etkisi altına alan “aydınlanma düşüncesi”, insanı köleleştirdiğine inanılan hurafe, gelenek, mit gibi hususlara karşı olarak insanı, özgürleştirici olarak gören aklın oluşturduğu düzene dâhil etmek şeklinde tanımlanabilir. Özellikle Fransız Aydınlanma’sında daha kesin olarak gözlemlenebilen olgu “materyalist” varlık anlayışıdır. Onlar her şeyin mekanik ve matematiksel yasalarla açıklanabileceğini, her şeyin ölçülebilir ve hesaplanabilir olduğunu savunur. Bu yaklaşımın ulaştığı yer deizm ve ateizm olarak karşımıza çıkmakta ve onlara göre eğer bir tanrı varsa fizik kurallarından bakıldığında varlık âlemine müdahil olmayacaktır, her şey kendi doğal dünyasında hareket edecektir fikrini benimsemişlerdir. Hristiyanlık ile açık olarak çatışan aydınlanmacı düşünürler; metafiziksel ilkeleri, bilimsel ve doğalcı yaklaşımla açıklamanın imkânsızlığı noktasından hareketle inkâr etmişlerdir (Küçükalkp 2017: 145-149).

Pozitivizm kavramını ilk defa Auguste Comte tam anlamıyla şekillendirmiştir. Pozitivizme göre bilim, bir şeyin niçin meydana geldiğini değil nasıl meydana geldiğini araştırmalı ve bulduklarından genellemelere ulaşmalıdır, sistematik deney ve gözlemler olaylar hem açıklanabilir hem tahmin edilebilir. Pozitivistlere göre, pozitivizmin ulaştığı bilgilerin ötesinde bir öz aramaya çalışmak anlamsızdır ve bilim dışıdır. Din ve metafiziğin sunduğu iddialar gerçekleştirmesi imkânsız olan şeylerdir (Küçükalkp 2017: 165-166). Batı düşüncesi, Orta Çağ’da her şeye hâkim olan skolastik düşünceden sıyrıldıkça kendine açtığı alan içerisinde yavaş yavaş dini ve dinle ilgili olan her türlü düşünceyi eleştirmiş, rakip görmüş nihayet yok saymıştır.

Oxford Sosyoloji Profesörü R. Allier, “Buna cevap olmak üzere şunu söylemek isterim ki Avrupa medeniyeti yerini diğer bütün kültürlerden ayıran unsur, ilmi metottur. Bununla laboratuvarıda yapılan şeyleri kastetmiyorum. Yalnız bizim medeniyetimize has olan ve bazen profesyonel ilim adamlarından ziyade filozoflar, tarihçiler hatta şairler arasında daha bariz bir şekilde müşahade edilen bir düşünce tarzından ve itiyadından bahsetmek istiyorum.”(Turhan, 2017, 183) Allier, bu sözleriyle bilimsel düşüncenin hayatın her sahasında kullanılabilir olduğunu belirtmektedir.

Profesör Bernal, bilimin bugünkü modern toplumdaki rolünü incelerken bilim ve teknik arasındaki sıkı bağı tespit etmiş, Batı medeniyetine bağlanmanın en kestirme yolunun ilmi almak olduğunu tespit ederek örnek olarak da Rusya ve Japonya’yı göstermiştir: “Japonlar Garp milletlerini tecavüz ve yağma oyunlarında kendi silahlarıyla yenebilmek için askeri sahadaki terakkilerini ve bu husustaki kendilerini takviye edecek tekniği almakta büyük bir sürati intikal göstermişlerdir. Gayet objektif ve rasyonel olan Japon kafası Garbın bu hudutsuz üstünlük ve kudretinin ilimden geldiğini ve bu sahadada onu sadece taklit etmenin kendilerine ancak mahdut bir fayda temin edebileceğini aşikâr olarak görmüştür.”(Turhan, 2016, 48).

İslam dünyasında bilimin ve bilimsel düşüncenin zirve yaptığı dönemde yetişmiş İslam filozofu Kindi’nin (801-873) şu sözleri bilim ve gelişme adına bir Müslümanın diğer toplum ve inanç gruplarından gelen bilgilere karşı göstermesi gereken tutumu çok net bir şekilde açıklamaktadır: “Nereden gelirse gelsin, isterse bize uzak ve karşıt milletlerden gelsin, gerçeğin güzelliğini benimsemekten ve ona sahip olmaktan utanmamalıyız. Çünkü gerçeği arayan için gerçekten daha değerli bir şey yoktur. O halde gerçeği

eksik görmek ve onu söyleyeni ve getireni küçümsemek yakışık almaz.”³ Bu anlayışta olan bir medeniyetin geri kalması düşünülemezdi.

2. Kültür ve Medeniyet Yarışında Geride Kalındığının Fark Edilmesi

Madencilikte ve harp teknolojisinde Batı'daki gelişmeler 15. yüzyılda sıkı takip edilmiş Sırbistan ve Bosna'da ortaya çıkan “tüfenk”, tıpkı top teknolojisinde olduğu gibi transfer edilebilmiştir. Sarayda bulunan “Taife-i Efrenciyan” ismiyle tertip edilen teknisyen grup, hem askeri hem de sivil alanda projeler ortaya koymuşlardır. Batı ile aramızdaki makasın açılması 17. asrın sonlarından itibaren harp malzemesi teminindeki sıkıntılar ve Batı'daki gelişmenin anlık takibinin yapılamayarak gecikmelerin yaşanması sebebiyle olmuştur. Osmanlı'nın gelişmeye karşı tavrı; Batı'daki gelişmeyi bilen teknik kadroyu getirip kendi teknisyenlerini eğdirmek şeklinde olmuştur. Yaşanan teknik gelişmelerle arasına fasıllar da girmeye başlayınca Batı'dan daha çok geri kalınmaya başlanmıştır. Avrupa'daki gelişmelerden bağımsız olarak kendisi teknoloji üretmeye çalışmamış, gerekli tedbirleri almaya lüzum görmemiştir (İhsanoğlu 1992: 337-338).

Osmanlı ile Habsburglular arasında 1593-1606 arasında 13 yıl devam eden savaş Zıtvatoruk Anlaşması ile bitirilmiştir. Kanuni ile başlayan Cihan Devleti anlayışında sona gelmiş ve Habsburg imparatoru ile Osmanlı padişahı denk tutulmuştur. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti toprak kaybetmemiş ama itibarını kaybetmiştir (İnalçık, 1988: 3487). Osmanlı, geride kalmaya başladığını savaşlar vasıtasıyla fark etmiştir.

Osmanlı Devleti, aslında kurulduğu günden itibaren “Batı” adını verdiğimiz medeniyet ile hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Osmanlı Devleti'nin Yükseliş Devrinde Batı Medeniyeti geride görülmüştür. Devletin yavaş yavaş gerilemeye başlaması ile beraber bunun sebepleri sorgulanmaya başlanmış ve 18. yüzyıldan başlayarak Batı'nın askeri gücünün ülkeye nasıl getirileceği düşünölmeye başlanmıştır (Mardin 2017: 9-10).

Bir Osmanlı zabiti gördüklerinin etkisiyle biraz da itiraf ederek durumun vahametini şöyle aktarıyor ve Osmanlı'nın geride kaldığını fark ediyordu: “...Çocukluk günlerimden bu ana dek cihat ve gaza yolunda ömrümü sarf edip harcayarak komutanların... Ancak Hristiyan birliklerinin savaş durumları ve savaşta olan maharet, tarz, tavır, âdet ve imal ettikleri araçlar ve âletlerde maharetleri ne şekildedir? Anlayışımın dışında olmakla beraber onun hakkında bile bilgi tahsili ederim ki Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvend-i Osmanî (sonsuz ulaşsın) başlangıç düzeyinde görünmekte...” (Hanioglu 1984: 184).

3 Emre Dorman, Müslümanlar Bilim ve Düşünce Üretmede Neden Bu Kadar Geride, Hürriyet Gazetesi, 24.06.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/emre-dorman/muslumanlar-bilim-ve-dusunce-uretmeye-neden-bu-kadar-geride-40121969> (Erişim: 12.12.2018)

3. Osmanlı'nın Batı'yı Yakından Tanımaya Çalışması

Yazdığı gazelde Ziya Paşa: “*Diyar-ı küfrü gezdim; beldeler, kâşaneler gördüm/ Do-laştım mülk-i İslam'ı, bütün viraneler gördüm.*” derken Batı ile Doğu arasındaki üzücü durumu çarpıcı olarak gözler önüne sermektedir (Kalın 2018: 58). Batı'yı tanımaya çalışan Osmanlı Devleti, bu amaçla III. Selim zamanında Avrupa'ya ilk defa öğrenci göndermiş, II. Mahmut ile öğrenci gönderme hızlanmış ve buna Tanzimat'tan sonra da devam edilmiştir. Hatta Paris'te bir okul bile açılmıştır (Turahn 2016: 101-102).

Osmanlı Devlet yöneticileri, zamanın bir gereği ve basit bir teknoloji ithal etme işi olarak gördükleri Batı'yı taklit ederek modernleşme çabaları sonunda kendilerinin de hiç beklemediği ve istemediği bir sonuçla karşılaştılar. Büyük çapta bir zihniyet değişimi ile içinden çıktıkları topluma yabancılaşan, kendi toplumuyla çatışan, hayali bir toplum düşleyen bir seçkinler grubu meydana getirdi. Paris'e gönderdikleri öğrenciler, yalnızca teknolojik gelişmeleri öğrensinler ve aralarında kendi dilleriyle konuşsunlar diye şehir dışından evler tutulmuş ve en iyi öğretmenlerden tercümanlar aracılığıyla dersler aldırılmıştır. Böyle yapılarak etkilenmeden memleketlerine dönmeleri arzulanan ama beklenen olmamıştır. Yakın tarihimiz kökten etkilenmiş ve toplumsal değişikliklerin dönüm noktası bu kişilerin zihniyet değişimi ile başlamıştır (Hanioglu 1984: 183).

“...ve her ne kadar sizin ulu devletinizde her türlü yüksek ilimler ve yüksek fen bilimleri eğitimi yapılmakta ise de Avrupalıların medeniyet usulleri gereği çeşitli fen bilimlerinde ilerlemiş olduklarından saltanatınızın köleleri Avrupa dilleri üstüne dahi mahallinde eğitim almak ve bilgi sahibi olmak için itibar-ı şahanelerinin arzusu ve cömertliğinden...” (Hanioglu 1984: 183). Viyana'ya gönderilmiş dil öğrendikten sonra çevirilere başlamış bir Osmanlı matematikçisinin Avrupa hayranlığı bu yazdıklarından açıkça anlaşılmaktadır.

Osmanlı aydını, batıyı görüp anlatmaya kalkınca hayretini ve hayranlığını saklayamıyordu “...Avrupa'da şahit olduğum, doğal zenginlikler ve sanayiinin çoğunlukla halkının yardımıyla diğer kıt'alarından naklettiği ve getirdiği özgür yazılı ve sözlü düşünceden kaynaklanan bir özelliğidir. Fakat yukarıdan beri söylenilmiş olduğu üzere Avrupa kıt'ası zaten çıplak ve fakir iken insan aklının kuvveti ve eğitim faktörünün etkisi sebebiyle ortaya çıkan vatan sevgisi ve çalışmanın bir sonucu olarak zikredilen yerler büsbütün diğer şekle (zenginliğe) değişmiş ve dönüşmüştür. Özetle Avrupa zaten diğerleri yanında bir küçük kıt'a iken fennin ve bilimlerin ilerlemesi sebebiyle şimdi bütün insanlık âleminin merkezi olmuş yâni yeryüzündeki bütün milletlerin ve ümmetlerin... Avrupalıların kanun hükümlerine uyararak ve kabul ederek tabi olunmuştur... Avrupalılar, havayı bile kontrol altına almaya çalışıp her ne kadar su üzerinde gönüllerince gezinti ve yolculuk yaptıkları gibi havada da gezinti ve yolculuk yapmaya güçleri yetmese de dünya küresinden ayrılıp uzaklaşarak gökyüzünde yolculuk yapmaya bir yol ve çare bulamamışlar ise de gökyüzünün kendisini ve kanunlarını bayağı ve bizzat görmüş gibi bilimin gücü ve hüneriyle anlayıp kavramışlardır. Özetle, bilim ve tekniği Avrupalılar çoğaltıp bundan böyle bütün bilimleri koruyup saklamakla beraber nice bilimleri en üst seviyeye çıkarıp sanayide kullanmayı başaracakları besbellidir...” (Hanioglu 1984: 184).

“Avrupa görülmedikçe elsine-i ruvatta (anlatanların dilinde) ve sahayif-i matbuatta (basının sayfalarında) mervî (rivayet edilen) olan medeniyet-i garbiyye ne demek-

tir, bilinmez. Medeniyetçe mertebesi d n (alçak) olan bir memlekette terakkiye hizmet daiyyesinde (iddiasında) bulunanlar kemal t-ı medeniyyesi müsellem (herke e kabul edilmiş) bir mülkün ( lkenin) ahv l   esbab-ı intizamını müŐahede ve mütalaa etmemiŐ olurlar ise ıslahata edecekleri tasavvur ve tedbir, buldukları dairenin derecesine kıyasen ( l s nde) olur.” Batı’daki yeni kent düzeninin yaratmıŐ olduğu gözleme dayalı bilgi sürecini yaşayan Osmanlı aydını, bu düzenden oldukça etkilenmiŐti. Bunlardan biri olan Sadullah Paşa, Avrupa görülmedikçe Batı uygarlığının anlaŐılamayacaĐını  ne sürerek bu etkilenmeyi dile getirmiŐtir(IŞın 1985: 355).

4. Geri KalıŐın Nedenleri

İçinde bulunduğumuz İŐlam dünyası 18 ve 19 yüzyıldan itibaren yükseliŐe geçen Batı karşısında uĐramıŐ olduğu Őoku h l  atlatamamıŐtır. Orta ağ’daki siyasal, sosyal, ekonomik ve bilimsel olarak yakalanmıŐ olan parlak medeniyetin mirasiedisi olan İŐlam Medeniyeti bugün üzerindeki kompleksi atmaya çalıŐmaktadır. 16. yüzyıldan sonra çok da ileriye gidememiŐ olan İŐlam bilimlerine ve dünya gerçeklerine sirtını eviren tasavvufi anlayıŐ, İŐlam’ı Orta ağ’a hapsedmiŐtir(Ocak 2015: 197).

Osmanlı’daki gerilemenin sebeplerini sıralayan Şemsettin Sami, dini bilimler ile akli ve tabii bilimlerinin birbirinden ayrılmasının da bu gerilemeye sebep olduğunu söyler. Oysa İŐlam Dininin temel kaidelerini anlamak ve bunları yorumlayabilmek için akli bilimlere ve tabii bilimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Şemsettin Sami, akli bilimleri ötelemenin verilen dini eğitimde taassubu arttıracağını savunur( zkul 2014: 167).

İbrahim Müteferrika tarafından 1731 yılında yazılan “Usul ’l-Hikem fi Nizamı’l- mem” adlı eserde yazar, eserin yazılıŐ amacının, Osmanlı Devleti’nde meydana gelen bozulmanın sebeplerini araştırmak ve bunların ortadan kaldırılması için nelelerin yapılması gerektiğinin açıklanması olduğu belirtir. Batı’nın üstün duruma gelmesinin sebeplerinin araŐtırmalarını ister. Devlet adamlarını gaflet, taassup, tembellik ve cehalet konusunda uyarır. Osmanlı Devleti’nin imk nlarının çok olmasına rağmen gerilemesinin sebeplerini Şöyle sıralar: Kanunları iyi uygulamamak, adaletsizlik, idarede gevŐeklik, işi ehline vermemek, danıŐmaya önem vermemek, ilim adamları ile işbirliği yapmamak, askeri alanda yeni tekniklerden habersizlik, orduda disiplinsizlik, rüŐvet, kişilerin iŐlerini düzgün yapmaması. Bu aksaklıklar düzeltilirse düŐmanın askeri usul ve kaideleri incelenerek onların orduları gibi ordular tertip edilirse eskiden olduğu gibi Osmanlıların  st n duruma gelebileceklerine iŐaret eder. Yazar, Rusları  rnek göstererek onların İngiltere ve Hollanda’dan getirdikleri uzmanlar sayesinde g clendiğini anlatır. Osmanlı Devleti’nin de bunu yapması gerektiğini savunur(Şahin 2006: 230-231).

5. Türk Aydını Kavramı ve Batılılaşma Anlayışı

19. yy Osmanlı aydını, ilk önce ister resmi olarak devlet eliyle gönderilenler olsun ister sonradan muhalif aydın kiŐiliĐine bürünecek olan  Ğrenci kesimi olsun, Avrupa kentlerini ve kent hayatını gözlemlemeye başlayınca adına ister batılılaşma diyelim

ister modernleşme diyelim zihniyet yapılarında bir değişim meydana gelmeye başlamıştır. Bu şahsiyetlerde değişimi başlatan şey okudukları kitaptan daha ziyade yaptıkları gözlemler olmuştur. Osmanlı aydını için Batı'nın kentleri, modernleşmenin sembolü olmuştur(Işın 1985:352).

Teknolojik alandaki hareketlilik ve gündelik hayatı biçimlendiren kurumlar ve rasyonel kurallar bütünü Osmanlı aydını için simgesel bir anlam taşımaktadır. Kent ölçeğinde gözlemlenen tüm öğeler, yapısal bir bütüne canlılık veren organizma ve organlar olarak algılandı. Şimdi yapılması gereken iş bu canlı varlığın ruhunu araştırmak ve bu sistemin hangi felsefi temeller üzerine kurulduğunu bulmaktır (Işın 1985:353).

Tanzimat hareketi içerisinde “aydın” kavramının yerini ve şeklini tayin etmek oldukça zordur. Çünkü “aydın” kavramı, kültürümüze Batıdan girmiş bir kelimedir.. Esasen Batı'daki “intellect”, “intellectuel”, “le siècle des lumières” (aydınlanma yüzü yılı) anlamlarına gelen kavramları bizdeki “aydın” sözcüğü tam olarak karşılayamaz. “Intellectuel” kavramı, 19. yy'ın sonlarına doğru oluşmuş bir kelime olup “fikir uzmanları topluluğu” şeklinde kullanılması uzun ve yavaş bir şekilde olmuştur. Osmanlıdaki fikir alanında çalışan kişilere karşılık olarak ne kadar “aydın” demiş olsak bile “aydın” kavramı “intellectuel” kavramının geçirdiği evreleri geçirmemiş olması münasebetiyle Batı'da kullanılan kavramların yerini asla tutamaz. Osmanlı kültüründe “âlim” veya “ârif” kavramları bu yeni kelime ile değiştirilmek istenmiştir. Fakat bu kelimelerdeki derin ve manevi anlamı da karşılayamamıştır (Mardin 1985: 46). Sadece bu noktadan bakarak bile Şark ve Garp arasında kalan ama ikisi de olamayan veya ikisinden de olamayan bir durumla karşılaşacağımız meselenin en başında görünen, açık bir durum olacaktır.

17. yy'dan itibaren Avrupa'da bulunan aydınlar; gelişen bilim kurumları, araştırma projeleri ve okunan tebliğler vasıtasıyla fikir yürüttükleri alanları sürekli genişletmiş ve geliştirmişlerdi. Bütün bu fikir kümeleri içinde gelişen “kritik düşünce” (her çeşit sosyal ve felsefi değer tartışılabilirliği anlayışı), bu aydınlar için bir entelektüel ölçüt veriyordu. Aydınlar, “Kritik söylem kültürü” adı verilen bu ölçütün fikirlerde evrensel düzeyde fermentasyon yarattığının farkındalardı. Bu yüzyılda Avrupa aydınlarını herhangi bir grup halinde bir araya getirecek bir olgu yokken 18. yy aydınlanma devrine gelindiğinde devrin aydınları kitap, gazete, dergi, broşür gibi iletişim araçlarıyla iletişime geçerek bu araçlar etrafında fikir grupları oluşturmaya başladılar. Bu durum onlara bir “paylaşılan kimlik” sağlamıştır(Mardin 1985: 46). Bizdeyse oluşan üst memur tabakası Avrupa'daki yenilikleri kritik düşünceye halka nazaran daha yatkın olduğu için getirmeye çalışmışlar bu da halk ve aydın arasında bir çatışma başlatmıştır. İlber Ortaylı, 19. yüzyıl Osmanlı aydını için “*Davranışlarında henüz bağımsız ve özgür bir nitelik yoktur: Devlet kapısının mahkûmudur ama devlet kapısının düzenini de tartışmak ve değiştirmek amacındadır.*” derken onların Bâb-ı Âli bürokrasisinin eseri olduğunu belirtir(Ortaylı 2003: 37).

Şemsettin Sami, Batı'ya olan hayranlığını şu sözleri ile belirtir. “*Şimdi o kandillerle olan borcumuz, karanlıktan çıkmamıza sebep oldukları için, bir hürmet ve tazimden ibarettir. Yoksa güneşin ışıkları önüne bir cehalet ve taassup perdesi çekip, o kandillerin zayıf ışığıyla kanaat etmek ahmaklıktır.*”(Özkul 2014: 169-170).

Batılılaşmaya karşı çıkanlara ve “Batı’ya medeniyet tohumunu biz verdik.” diyenlere cevaben Şemsettin Sami şöyle diyor; “Bundan bizim için iftihar olunacak bir şey yoktur. Bundan utanmamız iktiza eder. Çünkü biz o kandili elimizden düşürüp söndürdükten sonra, gözümüzün önünde tulü edip parlamakta olan bir medeniyet güneşinden dahi istifade etmek istiyoruz; kimimiz de: “O güneş değil, bir sihiridir” diyerek, gözlerimizi kapayıp karanlıkta kalmayı ihtiyar ediyoruz.”(Özkul 2014: 171)

Şemsettin Sami yaptığı değerlendirmelerden sonra bu konuya son noktayı şöyle koyar: “Bunun için biz, ulema-yı İslam’ın âsârıyla uğraşmağı tarih ve âsâr-ı atika ulemasına bırakarak, temeddün etmek ister isek ulûm ve fünûnu Avrupa medeniyet-i hâzırasından almalıyız.”(Kalın 2018: 61).

Batı toplumundaki bilim, maddeci ve pozitivist bir anlayışa dayanmaktadır. Osmanlı aydını da toplumu ve hayatı bu maddeciliğe bağlı kalarak anlamak istemiş ve seçim yapılacağı zaman daha somutu ve daha maddesel olanı seçmiştir. Örneğin geçmişteki bir olay hakkında tarihi kullanmak yerine daha somut olan jeolojiyi tercih etmiştir. Siyasal ve toplumsal olaylar bile maddeci teorilerle açıklanmak istenmiştir. Biyolojik materyalizm ve ona bağlı olan Darwinizm akımı aydınlarımız arasında rağbet görmüştür. Darwinizm’in ‘doğada doğal bir elemanın olduğu’ fikirleri ile hareket eden aydınımız toplumda da bunun uygulanabilir olduğunu savunmuş ve seçkinci düşünce kendine sağlam bir temel oluşturmuştur(Hanioğlu 1985: 47).

Jön Türkler olarak bilinen dönemde Beşir Fuad, Baha Tevfik, Ahmet Rıza, Suphi Edhem, Celal Nuri, Abdullah Cevdet gibi aydınlar; etkisinde kaldıkları Batılı materyalist ve pozitivist filozoflardan yaptıkları çevirilerle, Türkiye’de materyalizmin ve pozitivistimin yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Hiçbirisi bu sisteme eleştirel yaklaşmamış olup “üstad” kabul ettikleri filozofların görüşlerini överek aktarmışlardır(Yıldız vd. 2012: 277).

20 Mart 1923 tarihinde Konya ziyaretinde gençler ile konuşan Mustafa Kemal Atatürk aydınımız noktasında şu tespitlerde bulunmuştur:“... Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyet-i azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyet-i tamme, muhalefet-i tamme vardır. Münevveran kitle-i asliyeyi kendi hedefine sevk etmek ister; kitle-i halk ve avam ise bu sınıf-ı münevverere tâbi olmak istemez, o da başka bir istikamet tayinine çalışır. Sınıf-ı münevver telkinle, irşatla kitle-i ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca başka vasıtalara tevessül eder, halka tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatta bulundurmaya kalkar. Artık burada asıl tahlili noktaya geldik. Halkı ne birinci usul ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz, neden?”

Arkadaşlar, bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lâzımdır. Yani sınıf-ı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Hâlbuki bizde böyle mi olmuştur? O münevverlerin telkinleri milletimizin umk-u ruhundan alınmış mefkûreler midir? Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet itibarıyla şu hatamız vardır ki, tetkikat ve tettebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almazız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanıır, lâkin kendimizi bilmeyiz.(Bozak 2006: 140-141)”

Erol Güngör, “aydın” olarak adlandırılan zümreyi Avrupa’yı körü körüne taklit etmekle suçlarken, aslında Avrupa’nın taklit bile edilemediğini düşünmektedir. Eğer taklit edilebilseydi “*şahsiyet bunalımı*” yaşamak yerine “Avrupa taklitçiliği” problemi olacağından bahsederek: “*Bizim taklit edemediğimiz Avrupa’da, bir insan geleneksel kültüre düşmanlık yaparak kendisinin ‘ilerici’, bilgili, aydın olduğunu göstermeye kalkarsa ona deli derler; ciddiye almazlar ve güler geçerler*” demektedir(Güngör 2003: 409).

Erol Güngör, medeniyet denilince pozitivist düşünceyi anlayan Batıcı aydınların, özellikle Abdullah Cevdet’in sahibi olduğu “*İctihad*” dergisi etrafında toplanıp İslamiyet ve Türklük adına konuşur gibi görünerek aslında Avrupa kültürünü ülkeye yerleştirme amacıyla oldukları düşüncesini taşımaktadır(Güngör 1997: 14).

Mithat Paşa, Batı’yı memnun etmek için bayrağımıza “Haç” eklemeyi öneriyor ve “Galiba Hristiyan olmaktan başka çare yok!” demekten de geri durmuyordu(Arvası 1996: 46-47).

Batı’nın ilerlediğini yaptığı savaşlarla anlayan Osmanlı, bu ilerleyişin sebebini Batılıların bir çeşit sihirli tılsıma sahip olmasında bulurlar ve bu tılsımın “Frenkçe yaşam” olduğunu düşünürler. “Sebeb” yerine “sonuç” üzerinde durmaya başlarlar(-Mardi 2017: 238).

6. Yenileşme Fikrinin Ortaya Çıkması

III. Selim döneminde yaşayan bilim adamlarından Seyyid Mustafa Efendi, bırakmış olduğu belgelerde döneminde insanlarda ve toplumlarda yaşanan değişimlerin farkındadır. Batı’nın bilim ve teknik alanındaki üstünlüğünü kabul ederken: “*Sanki bilimler sırayla bazı merkezleri seçiyor.*” derken bilimin Batı’da ilerlemeye başladığını fark ediyor. Batılı milletlerin birbirleriyle olan rekabetlerinde birçok teknik gelişmeyi bulduklarını söylüyor. Örneğin ateş edilen silahla düşman arasındaki mesafe askeri bilginin yanında matematiği de kullanarak belirlendiğini anlatmak için: “*...ateşle kan arasında pergel kullanır. Biz de aynen bunu kullanmalıyız.*”(İhsanoğlu 1992: 353-354.)” derken askeri alanda kullanılan teknik metodların kullanılmasının faydalı olacağı belirtilmiştir.

Tanzimat Devri öncesinde bilim ve fikir adamlarından Kethüdazâde Mehmet Arif Efendi, Batı’nın bilim ve teknikte ileride olduklarını takdir ederken bu bilimin alınması fakat çok dikkatli olunması konusunda şöyle der: “*Bizim muradımız evlad ve ef-radımıza sanayi kabilinden elsine-i ecnebiye (yabancı diller) öğretmektir. Yoksa âyin-i nasraniyeyi (Hristiyan âyinlerini) öğretmek değildir. Buna lüzum yoktur. Zira hiçbir millet yoktur ki kendi ilm-i halini okutturmadan elsine-i ecnebiye okutsun. Çünkü okutulursa o çocuklar kendi milletinden çıkar, o okudukları lisânın kavminden olurlar.*” (İhsanoğlu 1992: 354.)

İbrahim Müteferrika’nın Osmanlı Devleti’ne ilticasıyla Osmanlı, Batı’nın basım sanatına kavuşmuş oluyordu. Aynı yıllarda devlet kademesindeki önemli kişiler Avrupa’daki durumdan haberdar olmak vazifesi ile başkentlere elçi sıfatıyla gönderildi. Bu elçiler ve onların hariciye memurları batının durumunu raporlaştırarak bir modelle-

me sundu. “Tanzimat”ın temeli buradan kaynaklanıyordu (Mardin 1985: 162).

Batı'nın üstünlüğünü sistematik olarak ilk açıklayan İbrahim Müteferrika eserin- de Batı'dan bilgi almanın doğru olacağını dolaylı olarak aktarmaktadır(Mardin 1985: 162). İbrahim Müteferrika'nın yaşadığı dönemdeki eksiklikleri iyi tespit ettiğini ve çö- züm önerilerinin tüm alanları kapsamadığı için eksik kalsa da yerli yerinde olduğunu söyleyebiliriz.

Humbaracı Ahmet Paşa da İbrahim Müteferrika gibi devlet yetkililerine raporlar hazırlamıştır. Avrupa orduları hakkında bilgiler verip, Rusya'nın Osmanlı Devleti için doğuracağı tehlikeye dikkat çekerek Osmanlıların da Rusya gibi çağdaş teknolojiyi almaları gerektiğini, ordunun modernizasyonu için güçlü bir ekonominin sağlanma- sının gerekli olduğunu belirtmiştir(Mardin 1985: 162).

Osmanlı aydını Batının neden ileri gittiğini aramaya koyulmuştur. Yaptıkları araş- tırmalarının ve incelemelerinin neticesinde Batının ilerleme sebebinin bilim ve fen- ne dayalı olduğu görülmüştür. Eskiden her şeyi dine dayandırarak anlatma üslubu, yerini bilimsel açıklama yapmaya bırakmıştır. Her konu hakkında bilimsel açıklama yapmak zorunluluğu meydana gelmiştir. Osmanlı aydınınının bilim ve fenni aşkını bir konuma oturtması ile eskiden dini koydukları yere bilim ve fenni yerleştirmesinin doğal sonucu olarak din ve bilim arasında bir çatışma doğmuştur. Bilime yüklenen bu yeni anlamlar neticesinde yakın dönem siyasi tarihimizi de etkileyen ve toplumsal tabakanın oluşmadığı bir toplumda başlayan bu tartışmanın adı ilericilik-gericilik tar- tışmasıdır(Hanioğlu 1984: 346-347).

Tanzimat'tan sonra pek çok Osmanlı aydınının kafasında oluşan “İslam'ın gelişmeye engel” olduğu fikri (mani-i terakki) gerçek anlamda bilimsel zihniyete sahip birçok Batılı bilim adamınca reddedilmiştir. Bunlardan birisi olan tarihçi Marshall G.S Ho- dgson şöyle diyor: “*Batılı bilim adamları çoğu kez şu soruyu soruyorlar: Bir zamanlar çok güçlü olan İslam dünyası niçin 17. ve 18. yüzyıllarda Batıdaki gelişmelerin gerisinde kaldı? Bu sorunun cevabı İslam'ın gelişmeye engel olduğu şeklinde basit bir cevap değil- dir. Tam aksine bu sorudan evvel İslam dünyasının bin sene boyunca muazzam bir me- deniyeti nasıl gerçekleştirdiği sorusunun cevabını bulmak gerekir.*(Ocak 2015: 204-205)”.

Zaman ilerledikçe aydınlar Batı'nın bilim ve tekniğin önceden gördükleri gibi de- ğerden bağımsız, evrensel olgular olmadığını anlamaya başladılar. Hâl böyle olunca bir seçim yapmak durumunda kalınacak ve Batı medeniyetinin değer yüklü bile olsa tercih edilebilecek yanlarının neler olduğunu bulmaya çalışıyorlardı. Şinasî “*Asya'nın akl-ı pîrânesi ile Avrupa'nın bîkr-i fikrini mezcetmek*”ten bahsetti fakat felsefi şiirleri dışında bu sözüne açıklık getirmedi. Doğu'nun bilge aklı ile Batı'nın orijinal fikri veya Doğu'nun bilgeliği ile Batı'nın bilgisi olarak ifade edilebilir. Namık Kemal “*Vakıa me- deniyet oralarda dahi bütün bütün nekaisten(eksikliklerden) berî(arınmış) değildir*” di- yerek aynı durumu anlatıyordu. Oluşturulacak yeni medeniyet, Midhat'a göre Batı'nın maddiyatıyla Doğu'nun maneviyatının sentezine dayanmalıydı(Gencer 2008: 51-52).

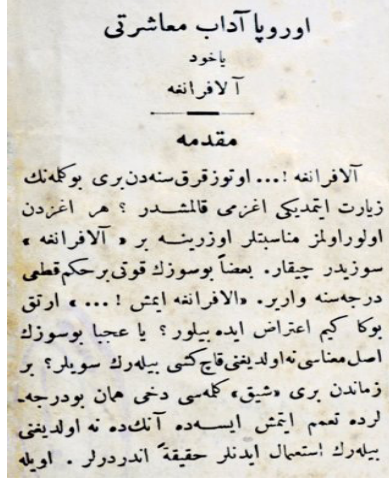
7. Batılılaşma Hareketleri

1827 yılında Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi önderliğinde, ordunun doktor ve cerrah ihtiyacını karşılamak için “Tıphâne-i Amire” adında bir tıp mektebi açılır. Bu mektebin ilk programını hazırlayan Mustafa Behçet Efendi modern anlamda Osmanlı’da tıp biliminin kurucusu olur. Öğretime hem yabancı diller konular hem de bazı dersler yabancı dillerde okutulur. 1831-1832 yıllarında Fransa’dan davet edilen Cerrah Sat de Gallière mektepte hocalık ve müdürlük yapar. 1839 yılında mektep Gülhane’den Galatasaray’a taşınır ve başına da Avusturyalı Doktor C. Ambroise Bernard getirilir ve adı “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” olur. Okulun kurucusu olan Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi burada okutulmak üzere Paris’ten yirmi dört nüsha Fizyoloji ve Fenn-i Muâlatat-ı Marâzî (terapi), altı nüsha Teşrih (anatomi), iki cilt Büyük Tıp Lügati kitaplarını getirtmiştir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere artık Batı kaynaklarına bir yöneliş başlamıştır. Pozitivist bilim akımının aydınları etkilemeye başlaması da bu döneme rastlamıştır. Batı’ya yönelişle beraber önceleri klasik ve modern eğitim bir arada verilirken sonraları tamamen modern eğitime geçilmiştir. Doktor Bernard, Fransızca eğitimin yanında Fénélon’un *Télémaque* romanını da orijinal dilinden okutmuştur. Bu dönemde okutulan eserler hiç sorgulanmamıştır. Burada okutulan Fransızca’nın en bariz etkisi kendi toplumuna yabancılaşmaya başlayan kendisini eğitimi gördüğü kültür dünyasına ait hisseden nesillerin yetişmesi olmuştur (İhsanoğlu 1992: 355-356).

Askeri okullar da batılılaşmaya başlamış; Mekteb-i Harbiye çıkartılan bir takrirden “Ecole Militaire”, ona bağlı Mızıkta mektebi “Müzisyen” olarak zikredilmiştir. Aynı takrirden Ecole Militaire’de ecnebi lisanlarının öğretilmesi ve askeri fenleri öğretmek için yetenekli öğrencilerin burada eğitilmesi gerektiğinden bahsedilir. 1834 yılında bu okul Taşkışla’da faaliyetine başlamıştır (İhsanoğlu 1992: 356).

1856 İslahat Fermanı ile Tanzimat bir adım daha ileriye taşındı. Devlette Müslümanların üstünlüğü bitirilerek halk arasında eşitliğe gidiliyordu. 1870’lerde “Batılılığın parça parça alınamayacağı tamamının bir bütün olduğu”nu savunan Saffet Paşa gibi devlet adamları ortaya çıktı (Mardin 2017:14). Örneğin, “*Bir ikinci medeniyet yoktur; medeniyet Avrupa medeniyetidir; bunu gülü ile diken ile isticnâs etmeğe mecburuz*” diyen Ahmed Cevdet ilerleme için her şeyimizle Batı’ya benzemek, onlar gibi olmak özetle taklit etmeyi savunuyordu (Kalin 2018: 61).

1866 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesinde Namık Kemal’in kaleme aldığı bir makalede, düşüncenin gelişmesi ve halkın eğitilmesi konusunda önemi vurgulanarak “edebiyat, bir milletin bekasının teminatı” olarak tarif edilir. Batı edebiyatı; İbrahim Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa öncülüğünde ülke içine aktararak edebiyat Avrupa’ı fikirlerin tebliği ve toplumu şekillendirmenin bir aracı olarak kullanılır. Amaç, Batılı fikirlerin uygulanabilmesi için toplumun hazır bulunuşluk seviyesini arttırmaktır (Filidış 2017: 562).

Resim 1. Batılı davranış şekillerini öğreten kitaplardan Ahmed Midhat'ın *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti yahut Alafranga* adlı eserinin ilk sayfası (İstanbul 1312)⁴

1896-1897 yıllarında Ahmed Midhat, *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti yahut Alafranga* adlı eserini yayınlıyor ve Avrupa tarzındaki görgü kurallarını öğrenmenin gelişme için gerekli olduğunu savunuyordu. Kitabın ilk sayfasında Şunlar yazmaktadır: “**Avrupa Âdab-ı Muâşereti Yahut Alafranga - Mukaddime (Önsöz)** Alafranga!... Otuz kırk seneden beri bu kelimenin ziyaret etmediği ağız mı kalmıştır? Her ağızdan olur olmaz münasebetler üzerine bir “alafranga” sözüdür çıkar. Bazen bu sözün kuvveti bir hükim-i kat'i derecesine varır: “Alafranga imiş!...” Artık buna kim itiraz edebilir? Ya acaba bu sözün asıl mânâsı ne olduğunu kaç kişi bilerek söyler? Bir zamandan beri “şık” kelimesi dahi hemen bu derecelerde ta’ammüm etmiş (genele yayılmış) ise de onun da ne olduğunu bilerek istimal edenler (kullananlar) hakikaten enderdirler. Öyle ...”

Resim 2. Batı âdâb-ı muâşeretinin aynen benimsenmesini sağlamak maksadıyla yayımlanan kitapların en önemlilerinden biri olan Abdullah evdet'in *Mükemmel ve Resimli Âdâb-ı Muâşeret Rehberi* adlı eserinden bazı sayfalar (İstanbul 1927)⁵

4 <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#1-giris> (Erişim 12.12.2018)

5 <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#1-giris> (Erişim 12.12.2018)

Resim 3. Kıyafetlerinden dolayı birbirini tenkit eden alafranga ve alaturka giyimli iki kadını gösteren bir karikatür (*Hayâl*, nr. 157, 5 Haziran 1291)⁶

Karikatürün altında geçen diyalogda kadınlar birbirlerine:

“—Kız bu nasıl kıyafet? Utanmaz mısın?

—Bu âsr-ı terakkide sen utan kıyafetinden.”

Üç resimden de anlaşılacağı üzere Batı tarzı yaşamak gelişme sanılıyordu.

Modernleşmenin; ekonomik, bilgiye yaklaşım, geleneksellikten kurtuluş, akılcı, kendini yönetebilecek birey ve kurumsal olma gibi çeşitli boyutları vardır (İçli 2002: 245). Bizdeki Batılılaşma hareketlerinde bu çok önemli noktalar gereken ilgiyi görememiş ve asıl ilgi Batılılar gibi yaşama hevesine kaymıştır.

Avrupa'ya öğrenci gönderme meselesi III. Selim ile başlamış III. Mahmut ile hızlanmış Tanzimat'tan sonra da devam edilmiş, hatta Paris'te bir okul bile açıldığı halde başarılı olunamamıştır. Başarısızlığın sebepleri şunlardır:

1. Batının ne olduğunun gerçek anlamda öğrenilmemesi ve Batılılaşmadan ne beklendiğinin bilinmemesi yani plansızlık.
2. Kimin ne eğitim alacağını ve öğretim hayatında neleri, nasıl yapması gerektiğini söyleyecek, yol gösterecek insan eksikliği yani rehber eksikliği.
3. Öğrencilerin eğitim gördükleri alanda kullanılmayışı.
4. Yarım yetişmiş öğrencinin ortaya bir şey koyamaması ve yetişenlerin sayısının çok az oluşu gibi sebeplerle Batı'ya öğrenci gönderme işinden verim alınamamıştır (Turhan 2016: 101-102).

⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#1-giris> (Erişim 12.12.2018)

Tanzimat devlet adamlarının Avrupalılaşmasına Yeni Osmanlılar tarafından ah-laksızlık suçlaması yapılmaktadır. Fuad Paşa ve onun takip edenler Batılılaşmayı “ti-yatroların kurulması, sık sık balo salonlarına gidilmesi, kişinin eşinin sadakatsizliği hususunda liberal olması ve Avrupaî tuvaletler kullanılması” olarak anlamasıydı. Na-mık Kemal, kadının etrafta dekolte dolaşması şeklinde zannedilen Avrupalılaşmayı kabul etmediğini belirtir(Mardin 2017: 132).

Modernleşmenin yalnızca Batılılaşmak demek olmadığını Washington George-town Üniversitesi profesörlerinden John Obert Woll şöyle anlatmaktadır: “*Moderni-tenin batılı biçimleri, özellikle endüstri devriminin bir sonucu olarak güçlü bir biçimde ortaya çıktı. Neredeyse tamamı Batı Avrupa modeli içerisinde olarak endüstri toplumu-na ait isimler içerisinde gelişti. Bununla birlikte Japon örneği gösterdi ki Batı Avrupa repertuarı modern endüstri toplumunun örneği değildir. Önümüzdeki yüzyıl, modern endüstri toplumunun gelişen tipleri için farklı kültürel birikimlere sahip modernite mo-dellerinin yarıştığı bir dönem olarak görülebilir. İslam ve Batı artık basit biçimde iki rakip ve çatışan medeniyet, hatta iki farklı modernite tarzı dahi değildir. Şimdi onlar, çağdaş dünyanın ortaklaşa kurulan gerçekliği ile karmaşık bir biçimde bazen tartışan bazen de işbirliği içinde olan iki ortaktr.*”(Ocak 2015: 203).

Bilindiği üzere inkılapların esas itibariyle hedefi Batı Medeniyetinin hayat tarzı-nı benimsemek olmuştur. Bu maksatla özlenen medeniyete ulaşılabacağı kabul edilmiş ve bazı milletlerin kanunları, teşkilatları, âdetleri, özellikle kıyafet ve yaşayış şekilleri taklit edilmiştir. Genel olarak düşünüldüğünde bunda garipsenecek bir şey yoktur. Çünkü her medeniyet kendi yaşayış şeklini doğurur. Fakat bu yaşayış şekli bir tarihi oluşum içinde gelişir. İçinde kendine has tavırları, dünya görüşünün mahsulü olarak ortaya çıkar. Bu durumda, alınacak bir gelişmeyi temellerinden yani bağlı bulunduğu kültür ve medeniyetinden tecrit etmek mümkün değildir. Mesela; kurumlar geliştirilip kuvvetlendirilmeden, zihniyet benimsenmeden ve ilkelere sadık kalınmadan ger-çek bir demokrasi kurulamaz(Turhan 2016: 17).

20 Mart 1923 tarihinde Konya ziyaretinde gençler ile konuşan Mustafa Kemal Ata-türk modernleşme için aydınımızın nasıl davranması gerektiği konusunda şunları be-yan etmiştir: “*Münevverlerimiz milletimi en mes’ut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der. Lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan şey diğer millet için felâket olabilir. Aynı sebep ve şerait birini mes’ut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatın-dan, terakkiyatından istifade edelim, lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarma mecburiyetindeyiz.*”

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeli-yiz. İtiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılı-ğı durdurmak, yürümeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlit etmek lâzımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tâcil etmesi, biraz da münevverlerin çok hızlı gitmesi lâzımdır. Lâkin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir(Borak vd. 2006: 140-141).”

8. Batılılaşma Çalışmalarında Bilimsel Düşüncenin Yer Bulamayışı

Türkler yalnızca yakın zamanlarda Batı kültürünü aldıkları için kendi millî kültürlerini kaybetmenin eşiğine gelmemişlerdir. Benzer durumlar geçmişte de yaşanmıştır. MÖ 174 tarihinde Hun Devletine gönderilen ve Türkleri çok seven Çinli elçi Chung-hang Yüeh, Türkleri Çin Medeniyetine karşı dikkatli olunması ve taklit eğiliminin Türk hayatı için zararlı olduğu konusunda uyarmıştır. Çinli elçi Türk hükümdarına atalardan kalan törelerinden ayrılmaması konusunda nasihatlerde de bulunmuştur (Betlik 2018: 32-33).

Orhun Âbidelerinde aynı uyarılar şöyle yapılmaktadır. "*Çin milletinin sözü tath, ipek kumaşu yumuşak imiş. Tath sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdı, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılma kabilesine, milletine, akrabasına kadar barındırmaz imiş. Tath sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin!*" (Ergin 1989: 48).

1600'lü yılların sonları ile 1700'lü yılların başlarında birçok Avrupa diline çevrilmiş olan İbn Tufeyl'in Hay bin Yakzan isimli eseri, Batının düşünsel dünyasını derinden etkilerken ülkemizde bu eser -iki yüz yıldan fazla bir zaman sonra- 1923 yılında Babanzade Reşit tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. "*Batılılaşma süreci içinde "düşünsel bir göç", "ruhsal bir uyruk değişimi" yaşayan aydınımızı değerlendirirken Sait Halim Paşa: "bunların bilgisizliğin en kötüsüne, kendini bilmemeye düştüklerini söylüyor. Gerçekten de aydınımız toplumumuzun ahlaki ve manevi hayatını toplumsal ve siyasal geleneğini kaynaklarını anlayışını kısaca toplumun dehasını temsil eden ulusal varlığını, düşüncesini, kültür ve sanatını kuran değerleri küçümsemiş aşağılanmış bunları araştırma ve inceleme gereği duymamıştır*" (Yatkaya 2018: 65). Batı, bilimsel düşünce için her türlü malzemeyi kendince sentezlerken Doğu dünyası kendine ait olanın adını bile çok unutmıştır.

Batı dünyasındaki hâkim görüş, bilimin ve teknolojinin ürettiği güçten de faydalanarak sanki yegâne gerçek insan eseriymiş gibi bilimsel bilgi kutsanırken inanca dayalı her şeyi hemen gündem dışına çıkartır (Canan 2016: 56).

Geçtiğimiz son asırda bilimle ilgili parlak ve güzel sözler söylenmiş fakat hepsi lafta kalmıştır. Hiçbir zaman eyleme dönüştürülemedi. Ne gerçek bilim kurumları kurulmuş ne de bilim ve bilim adamları layık olduğu değere kavuşturulmuştur. Aksine her zaman bilim adamları hakir görülmüş ve hakarete uğramışlardır. Yani Garplılaşmamız esnasında hiçbir zaman bilimin tahakkümü mümkün olmamıştır (-Turhan 2016: 24).

Batılılaşma olgusu gerçek anlamda modernleşmeye dönüşmemiştir. Batı ülkemi-ze hem yalıtkan hem de yüzeysel olarak yerleşmiştir. Bunun sebebini basit bir tespit yaparak "taklit" demek çok yeterli değildir. Asıl sebep Müslüman-Osmanlı-Türk kültürünün yapı unsurunda aranmalıdır (Mardin 2017: 19). Uzun zamandır beraber ve iç içe yaşamış bu üç kültür özellikle dinin yaşanması noktasında işin özüne inmeyip şekle çok fazla takıldığı için etkileşimde bulunduğu kültürün de şekli tarafına takılıp kalması son derece normaldir.

1845 yılında bütün eğitim sistemini yeniden oluşturmak üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun aldığı kararlardan birisi Osmanlı üniversitesi kurmaktır. Bu gayretlerin eseri olarak 1850 yılında Encümen-i Daniş resmen açılır. Burada görev alan ve daha sonra meşhur olacak olan Ali, Fuad ve Cevdet Paşalar burada okutulacak kitap hazırlama işine girerler. Encümen-i Daniş, kitap hazırlamaktan çok dilde sadeleşme hareketine ve bilginin yayılmasını hedefleyen “Ansiklopedist Hareketi”ni yaymaya çalışacağı tüzüklerinin giriş kısmında açıkça görülebilmektedir. Amaçlarından birisi bilgi yaymak olan bu kurum bilgi yaymaktan çok süslü ve üst düzey eğitime sahip kişilerin anlayabileceği kademeye hitap etmiş ve aşağı sınıflar bu kurumdan hiçbir fayda sağlamamıştır. Zevk ehlinin eğleneceği türden edebi eserler çoğalırken halkın eğitiminin yaygınlaşmasını sağlayacak popüler zekâ ihtiyacına uygun ilmi ve teknolojik kitaplar yazılması ıskalanmıştır(Mardin 2017: 253-255).

Avrupa’da çağdaşlaşma, aydınlanma hareketinin doğal sonucu iken Osmanlı’da çağdaşlaşma özellikle askerî sahada hissedilen eksikliği kapatma ihtiyacının bir sonucudur. Hâl böyle olunca Osmanlıdaki çağdaşlaşma hareketi entelektüel birikimden uzaktır(Hülür vd 1999: 369). Tanzimat’ın ilanını sağlayan Mustafa Reşit, Ali ve Fuad Paşa gibi kurucular Batı’nın askeri ve idari yapısı yanında daha çok günlük hayatla ilgili olan kültür öğelerini (ev eşyaları, paranın kullanım şekli, giyim stilleri, insanlar arası ilişkiler gibi) de Osmanlı’ya aktardılar(Mardin 2017: 14).

Pozitivist düşünce, Avrupa toplumlarının kendilerini geliştirmek için kullandıkları bir araçtır. Batılılar bu düşünce modeline araç olmasından başka bir değer yükleyemez. Ne gariptir ki Batılıların aracı ülkemizde bir amaç haline gelmiştir. Düşünce ufuklarını daraltan bu yaklaşım kendini din yapma yolunda hızla ilerlemiştir.

Felix Isnard, Spiritualisme et Matérializme, isimli eserinin 152. sayfasında şöyle diyor: “*Giderek halklar aydınlığa kavuştukça (eğitim gördükçe) özgür düşünce ve akıl eski yaşlanmış doktrinleri yıkacaktır. Dinler içi oyulmuş yapılar gibi yıkılıp gidecektir! Ve maddecilik ki, bilimin kendisidir, üstün ve ince ahlâkı ile dinin yerini tutacak ve bütün zekâlara egemen olacaktır. İlerleme ve mutluluğu doğal amaç olarak alan bütün toplumları bu yönde idare edecektir. Bunun için, eğitimin canlı olması, ciddi olması ve her yaşa göre düzenlenmesi, ahlâk kurallarının öğretilmesi ve yaygınlaştırılması gerekir. Bunun için adalet, kardeşlik, hayatın değil ölümün kötülenmesi gibi büyük erdemlere yakın olmalıyız. Keza özeline genele feda edilmesi, yâni bireyin aile, ailenin vatan, vatanın insanlık önünde silinmesini benimsemeliyiz. Nihayet, eşitlik, dayanışma, bireysel özgürlükler ve vicdan özgürlüğü, insan hayatının dokunulmazlığı gibi demokrasi ilkeleri ile kendimizi özdeşleştirmeliyiz...*” (Hanioglu,1981:24) Yine aynı eserin 154 ve 155. sayfasında “*...Din ve ahlâk yekdiğerinden bağımsız şeylerdir. Din ahlâkın temeli değildir... Dinler umumiilik çağlarında, çok eskilerde yararlı olabilmıştır. Fakat hiçbir müsbet ve doğal temele dayanmadıkları için, insanlar eğitim gördükçe gelecekte kaybolup gideceklerdir.. Çok söylenen “bize din gerekli” halk değişiminin yerine biz diyoruz ki, moral ahlâk gereklidir... Bilimsel maddecilik geleceğin felsefesidir. Zira bu sağlam moralin ve gerçek ilkelerin tanınmasını sağlayan bir felsefedir. Deneyisel bilime ve akla dayanmayan tüm doktrinlerin yerine geçmeye adaydır...(Doğan 2018: 398-399)” Abdullah Cevdet, Felix Isnard’ın bu eserinden çok etkilenmiş ve biyolojik materyalizmi benimsemiştir. Benimsemekle de kalmayıp materyalizmin dinin yerini alabilmesi için çalışmıştır Abdullah Cevdet özelinde görüyoruz ki Jön Türkler maddeciliği bilim kabul etmişler ve*

bunu da dinin yerine koymaya çalışmışlardır. Bilimsel düşünceyi hiç benimsemedikleri gibi bilimi de ilerlemenin ve aydınlanmanın aracı olarak değil dinin alternatifini olarak düşünmüşlerdir. Günümüzde hâlâ güncelliğini koruyan din ve bilim çatışması işte bu temel üzerine kurgulanmıştır.

Yazılarında sürekli bilime vurgu yapan; dini, bilimin önünde bir engel olarak gören Abdullah Cevdet bilimi savunurken “bilimsel” bir üslup kullanmıyordu. Kendisine ait sözlerinden bu tutumu anlaşılacaktır. “... *Kimi doktor ve kimi de Tıp tahsil eden bu genç adamlar, hürrendiş idiler ve teşebbüs etdikleri işte tek endişeleri başlangıçta, sadece hürrendişlikten ibaretti... Fenne istinat ediyorlardı. Raspay ‘ilerde gelecek din fendir’ demişti ve fennin bir vatani, bir milleti yoktur, filhakika fen herkese aittir; fakat onu elde etmek lazımdır. İşte hülâsaten iptidai teşebbüsü alan nazım komitanın saf prensibi!...*”(Kandemir 1932: 106) Din ile bilimin iki düşman olguymuş gibi servis edilmesi de insanların bilime ve bilim zihniyetine ters bakmasına sebep olduğu sosyal bir gerçektir.

Batı medeniyetinin bilincini ortaya çıkaran güç Hristiyanlık inancıdır(Özakpınar 2018: 104). İlme ve bilmeye en fazla değer veren kutsal metin olan Kur’an-ı Kerim’e bağlı olduğunu iddia eden Müslümanların kitabı hakkında okumamaları, okuyanların anlamaması, dünyayı araştırmaması, incelememesi neticesinde pozitivist-materyalizmi savunanlar meydanı boş bulmuştur(Hanioğlu 1984: 183).

Jön Türkler döneminde Batılı düşünürlerin birçok eseri Türkçe’ye çevrilmiş fakat çevrilen eserlere hiç eleştirel bir bakış getirilmemiştir. Çevirdikleri üstadlarının fikirlerini dogmalastırıp kutsayıcı bir anlayışla servis eden aydınlar, başta kendileri olmak üzere okuyucuya sorgulayıcı bir zihin dünyası kazandırmaktan uzak durmuşlardır. Hâl böyle olunca ülkemizdeki bilimsel düşünmeye katkı sağlamaktan çok yeni tartışılmaz fikirler kazandırmışlardır.

İngiliz bilim adamı ve filozofu olan Whitehead, Doğu medeniyetinin Batı medeniyetinden ne alması gerektiğini şöyle açıklıyor: “*Garbın Şarka kolayca vereceği en faydalı şeyin ilim ve ilmi zihniyet olduğu gittikçe artan bir vuzuhla aşikâr bir surette görülmektedir, ilim ve ilmi zihniyeti bir memleketten diğerine bir ırktan ötekine nakledilebilir. Yeter ki orada rasyonel bir cemiyet bulunsun.*”(Turhan 2016: 47)” Whitehead’a göre bilimi almaktansa bilimsel düşünceyi almak çok daha önemlidir. İşleyen zihinlerin olduğu bir memleket başka memleketlerden teknoloji veya gelişmeye bağlı herhangi bir şey alacağı zaman o kültür ögesini memleketinin hayrına olacak şekilde yorumlayabilirken, durağan bir memleketin bütün zihinleri dışardan aldığı kültür öğeleriyle kendi kendini zehirleyebilmektedir.

Bir kültür, bir medeniyetin teknolojik alanda ortaya koyduğu bir gelişmeyi aldığı zaman sadece o teknolojiyi almış olur. Aldığı teknolojinin arkasındaki o teknolojiyi ortaya çıkaran kapasiteyi de almış olmaz. Bu kapasite maddeden daha çok manevi bir özellik taşır. Bir teknoloji ürünü ortaya çıkartan zihinsel kapasite ve o ürünün ortaya çıkartılmasını zorunlu kılan ruhsal ve toplumsal değişimler hep göz ardı edilir veya farkına varılmaz(Özakpınar 2018: 50-51). Eleştirel düşünceyle bakılacak olsaydı alınan bir teknolojik ürünle her şeyin bitmediğinin ve bitmeyeceğinin farkına varılabildi. Alınan nesnenin kültürümüze, toplumsal yapımıza, günlük yaşantımıza ne derecede uygun olduğu sorgulansaydı nasıl ve ne şekilde alınacağı veya uygulanacağı konusunda düşünme fırsatı bulunabilirdi.

Tanzimat, devletin belli başlı sorunları ile ilgili Batılılaşmayı bir yöntem olarak ele alırken 19. yüzyılın sonundan itibaren bu yöntem yerine, topyekûn Batılılaşma yanlısı fikirlerin etkinlik kazandığı görülmektedir(Yıldız vd. 2012: 278). Tanzimat reformlarından sonra aydınlar arasında yaygınlaşan ve “vulgar Batılılaşma” olarak tanımlanan biçimde yenileşmeye ve gelişmeye yer bulunmamaktadır. Çünkü bu biçim bir çeşit sosyete hayatıdır. Batılı gibi giyinme, onlar gibi yiyip içme, baloya gitme, dans etme gibi gelişmeyle hiç ilgisi olmayan Batı kültürüne göre yaşam, Batılılaşma olarak görülüyordu. İngiliz seyyah A. Slade, 1829 yılında Blonde gemisindeki baloya katılan Türklerin kendince nasıl medenileştiklerini şöyle anlatmaktadır: “*Ayrılmadan önce medeniyet yolunda üç büyük adım attilar: Kadınlarla dans ettiler, alenen içki içtiler ve kumar oynadılar.*”(Kalın 2018: 79)”.

Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesindeki yüzeysel Batıcılığın sebepleri: modernleşmeyi yüzeysel kavrama, adapte eğilimi ve medeniyet fikrinin Batı'nın kendi dünya görüşüne bağlı olmasındandır. Osmanlı aydınları sanayi, teknoloji ve günlük yaşamlarını Avrupaî usullere adapte ederek geliştirebileceklerine inanmaktadır. Ama medeniyetin görünmeyen bileşenleri olan dünya görüşü, varlık tasavvuru, insana bakış açısı yüzeysel uyarlamalara fırsat vermemektedir. Medeniyet bir bütün olup parçalanmasına imkân bulunmamaktadır. Medeniyeti parçalayarak faydalanmak istendiğinde parçalanmış ve bölünmüş zihin yapıları doğurmaktadır. Türk modernleşme tarihinin kırılmalar, yarım sentezler ve başarısız denemelerle dolu oluşu bu vulgar Batılılaşma olgusundan kaynaklanmaktadır(Kalın 2018: 86).

Başka bir ülkeden alınan teknolojik bir ürünün arkasında görünmeyen bir zihinsel kapasite bulunduğu için teknolojik ürün alındığı zaman arkasındaki zihinsel kapasite de alınmış olacaktır. Teknolojik ürün salt alındığı gibi alınmaz. Bir kültür eseri olarak teknolojik ürün en başta ortaya çıkış imkânı bakımından bir zihin kapasitesinden kaynaklandığı için manevi bir nitelik taşır. Bir teknolojik ürün, bedeli karşılığında alındığı zaman o ürünü ortaya çıkaran ruhsal ve toplumsal değişimler alınmamış olur hatta o değerlerin farkına bile varılmamıştır. Çünkü teknolojik gelişme uzun bir zaman ve karmaşık bir gelişme süreci sonunda oluşur Avrupa medeniyeti ile temasa geçen ilkel kültürlerin çözülmesi hatta bazı medeniyetlerin sarsılması işte bu yüzden dir. Batı medeniyetinin temeli bilim ve teknoloji değil inanç ve ahlak kurallarına dayanmaktadır(Özakpınar 2018: 50-54). Batı'nın inanç ve ahlak kuralları ise Doğu için yıkıcı etkilere sebep olabilmektedir.

Mehmet Akif Batı'nın gerçek yüzünü görerek nasıl davranılması gerektiğini *en iyi anlayan aydınlardan olup durumu şöyle özetliyordu: “Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insanîyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki bu terakkileri ile ölçmek kat'iyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı kapılmamalıdır.”*(Ersoy 1339: 250).

Mehmet Akif, “Süleymaniye Kürsüsünde” isimli uzun şiirinin son bölümünde bilim ve teknolojinin, kültürden tamamen ayırarak bunun nasıl yapılacağıнын yöntemi ni de açıklıyordu ve sadece taklit etmenin yanlışlığını şöyle anlatıyordu:

"Sırr-ı terakkîni siz,
Başka yerlerde taharrîye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâîne son sür'atini.
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye" niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz."(Ersoy 1991: 176)

Aynı şiirde Âkif, aydın geçinenlere çatarak şöyle diyordu:

"Mütefekkir geçinenler ne diyor siz de bakın:
"Medeniyette teâlîsi umûmen Şark'ın,
Yalnız bir yolu ta'kîb ederek kâbildir;
Başka yollarda selâmet gözetin gâfildir.
Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,
Aynı izden sağa, yâhud sola hiç sapmamalı.
Garb'ın efkârını mâl etmeli Şark'ın beyni;
Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; ya'ni:
İçtimâî, edebî, hâsılı her mes'eledede,
Garb'ı taklid edemezsek, ne desek beyhûde.
Bir de din kaydını kaldırmalı, zîrâ o belâ,
Bütün esbâb-ı terakkîmize engel hâlâ! ""(Ersoy 1991: 170)

Batılılaşırken bilimsel düşünceyi almamış veya alamamış olmamızın sebeplerinden birisi de bilimsel düşünceyi kuran Batı toplumunun yaşamış olduğu merhaleleri yaşamamış olmamızdan ve bilimsel düşünce sisteminin altında yatan felsefi birikimi göremediğimizden kaynaklanmaktadır.

Bilime ve bilimsel düşünceye ön yargılı ve küçümseyici bakan din adamlarının tutumu da şüphesiz ki geri kalmamızdaki etkenlerden birisidir. Tahsin Hoca, Hoca Hayali ve Hintli İskender Hoca, Paris'te resmi görevle bulunmaktadırlar. Bir akşam Tahsin Efendi, İskender Hoca'yı özel bir rasathaneye götürüp teleskopla Zuhâl (Satürn) gezegenin halkalarını gözlemlemeye davet eder. Fakat İskender Hoca, teleskoba yaklaşmayı küçümseyerek "ayol bunlar gavur büyüdür" demiş ve Tahsin Efendi bu duruma oldukça kızmıştır(Koral 1985: 146).

"...Batı bugün endüstri devrimini yapmış ise ve endüstri devrimi ile belli bir üstünlük elde etmiş ise bunu atıcılıkla uyuşabilen Hristiyanlık dinine borçludur. Bizlerin

sorunlarının kaynağı ise bu durumda İslamiyet olmaktadır. İslamiyet, özünde tutucu ve toplumsal gelişmelere karşı bir dindir. Bizim de Batı'ya ayak uydurabilmemiz için Hristiyanlaşmamız ya da en azından İslamiyet inançlarından, elden geldiğince uzaklaşmamız gereklidir..."(Sezer 1985: 25) Henüz yakın zamanda yazılmasına rağmen hâlâ ilerleyememenin müsebbibi İslam dini olarak görülüyor. Fakat Orta Çağ'da dünyanın en ileri medeniyetinin İslam Medeniyeti olduğu görmezden geliniyordu. Bilimsel düşüncenin gelişmemesinde "dinin terakkiye engel olduğu" yönündeki yanlış kanı da bu alanda geri kalışımızın önemli nedenlerindendir

Bilimsel düşünceyi ıskalamamıza neden olan başka bir sosyolojik etken de Batılılaşmaya başladığımız ilk zamanlardan beri süregelen "aşağılık kompleksi"dir. Durumu gayet net gözlemleyen Seyyid Ahmet Arvasi bu durumu şöyle özetler: "...Futbol, basketbol, güreş, yüzme gibi spor dallarındaki halinize bakın. Bu rezaleti ancak bir "Batılı halleder." Hemen koşun kim olursa olsun yeter ki Batılı olsun. Birkaç Batı'dan antrenör oyuncu ve uzman getirin, asla fedakarlıktan çekinmeyin, milyonları verin. Çünkü bizi ancak onlar kurtarabilir. Ne duruyorsunuz size ait olan ne varsa Batıdakiler ile değiştirin! Uygun görürseniz Abdullah Cevdet'in arzusunu da yerine getirin... Genetik yapınızı ıslah etmek için Avrupa'dan insan ithal edin... Evet, son iki yüz yıldır bir kısım "aydın"(!) ve "düşünürümüzün"(!) hastalığıdır bu... Derin bir "eksiklik kompleksi" içinde ezilen bu gibi hasta beyinler, bizden ve bize ait ne varsa, hepsinden öğrenirler. Tavır ve hareketlerini bizim kamuoyumuza göre değil "acaba batı dünyası ne der?" kompleksine göre ayarlarlar. Avrupa'ya orijinal kılığı ve enstrümanı ile giden ve orada büyük alaka ve sempati uyandıran Mehter Bölüğümüzün durumunu endişeyle izleyen, "Eyyvah bu kılık ve müzik ile Avrupa bizi yanlış tanıyacak" diye feryat eden "aydın"(!) ve "düşünürlerimizin"(!) hali gerçekten yürekler acısındır..."(Arvasi 1996: 50).

9. Gerçek Modernleşme

Mümtaz Turhan, modernleşmememizi şu sebeplere bağlar: Batı medeniyetini la-yık olduğu şekilde anlayamamak, medeniyetin temel unsurları nelerdir kavrayamamak, bu temelleri ve değerler arasındaki ilişkileri tespit edememek, işe nereden ve nasıl başlanacağını belirleyememek ve zayıflık göstermekten kaynaklanmaktadır(Turhan 2016: 45).

Batı medeniyetinin esasları şunlardır: Bilim, bilimin günlük hayata uygulanan şekli olan teknik, insan haklarını güvence altına alan hukuk ve hürriyettir. Gerçek gelişim bu ilkelere bağlılıktır(Turhan 2016: 46).

Bizim dâhil olmadığımız, kaçırdığımız şey Rönesans değildir. Telafi etmemiz gereken asıl şey; insanın kafasında, zihniyetindeki gerçek değişikliği meydana getiren Kopernik, Galileo ve Descartes ile başlayan objektif ve bilimsel düşünce hareketidir. Onun için bize lazım olan Yunanca veya Latince değil günümüzün yaşayan dilleri İngilizce ve Almanca'dır(Turhan 2016: 21).

Türk Milleti'nin gerçek anlamda kalkınabilmesi için kültürü, bilimi ve tekniği ile birlikte ahlaki ve erdemi ile de ileri ve üstün olması gerekmektedir. Yoksa sadece refah ve zenginlik için yapılacak hamleler ülkeyi bir ticarethanedan farksız hale getirecektir(Atsız 2015:99).

Hakikaten gelişmenin neden lazım olduğunu ve yöntemini Erol Güngör şöyle açıklamaktadır: “Bağıra bağıra halka anlatacağız ki, değil Asya’ya çekilmek kutuplara firar etsek Avrupalılar gibi düşünmedikten, Avrupalılar gibi çalışmadıktan sonra orada dâhi yakamızı bırakmazlar, mevcudiyet-i mukaddese-i diniye ve milliyetimizi muhafaza ettirmezler. Bugün Avrupa’dan tardettiler; yarın dünya yüzünden kaldıracaklardır(-Güngör 1999: 64)”

Bütün kurumlar kurulmadan, bu kurumların mensupları yetiştirilmeden modern bir hayat tarzı meydana getirilemez. Aksine hareket edilirse sonuç sadece kılık kıyafetin veya fikirlerin taklidinden başka bir şey olmayacaktır. Üstelik bu değişimler zihniyette, kurumlarda gerçek bir değişiklik yapmaması sebebiyle toplumun sadece sınırlı bir kesimi benimsediği için toplumun geneline mal edilmemesi sebebiyle bu azınlık ve çoğunluk arasında gereksiz bir gerginlik oluşturacaktır(Turhan 2016: 18). Nitekim oluşturmuştur. Geniş halk kitleleri Batı taklidi aydınımızı züppe olarak görmüştür. Öyleyse asıl mesele değişmesini istediğiniz şeylerin temelindeki dayandığı zihniyeti kurmak kurumları oluşturmak ve bu kurumları kuvvetlendirmekten geçer. Objektif ve ilmi olunursa Garplılaşmak mümkün olabilir(Turhan 2016: 19).

Tarımda modernleşme deyince hepimizin aklına kullanılan tarım alet ve makinelerinin Batı’da kullanılanını getirtmek zannediyoruz. Hâlbuki modern tarım; toprağın tüm özelliklerini bilerek ona en uygun gübre, tohum, makine ve işleme tarzını bilerek hareket etmek olduğunu bilmiyor ve bilimsel düşünmeyi atlıyoruz. Yılların geçmiş olması geçmişten ders çıkarmak için yeterli olmuyor. Geniş ve köklü bir köy kalkınması bilimin ışığı ile ve gerçek bilim adamlarının rehberliği ile gerçekleşebilir. Halktaki cehaleti ortadan kaldırabilmek için münevverlere büyük iş düşmektedir. Önce kendi bilgisini çoğaltmalı, bilimsel esaslar dâhilinde kendi düşünüş tarzını değiştirerek topluma rehberlik etmelidir(Turhan 2016: 117-128).

Lauro Veccio Veglieri adında bir Batılının üstelik de bir papazın, İslam dini ve bilim hakkındaki şu sözleri gerçekten de aynen zikredilecek kadar önemlidir: “Ortaçağın karanlıkları içinde boğulmuş olan Avrupa için medreseleri ve darülfünunları birer sahil feneri vazifesini gören bu din nasıl olur da ilmin terakkisine engel olur?! İslam filozoflarının fikir ve sânihası garp hakimleri için bir nur gibi yükseldiği zamanlarda Harune’r-Reşit her caminin yanında muhtelif ilimleri tedris için bir medrese yapılmasını emrettiği devirde binlerce ve binlerce cilt kitapları muhtevi kütüphaneleri bütün İslam aleminde mütetebbi adamların hepsine açık bulunduran bir dine nasıl olur da gerilik isnat olunabilir? Bacon tecrübenin lüzumunu ilan etmeden evvel Müslümanlar tecrübe usulü tatbik etmemişler miydi? Kimyanın ve astronominin terakkisi, Yunan ilminin intişarı, tıp ilminin devamı ve bazı fizik kanunlarının keşfi... Bunları biz Müslümanlara medyun değil miyiz?”(Serdengeçti 2013: 93).

Batı medeniyeti ile alışverişe giren toplumlar eğer ilmi kurumlardan mahrum ise-ler bu Batı medeniyetine benzemek ve ondan bazı kısımları almak istediği vakit büyük ihtimalle kolay olanı tercih edeceklerdir. Derin bir bilgiye ve ilkelere göre yapılmamış olan bu alışverişte “âdetler, yaşayış şekilleri ve taklit” transferi gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olacaktır. Batıya ait olan bir unsuru (top, tüfek, tayar, tank, otomobil, buzdolabı, radyo vs.) sadece almak yetmez aynı zamanda bunları bizzat yapmak üzere alıp kendine mal etmek gerekir. Bir unsuru aldığımız zaman görünüşte bir fark yok-

muş gibi olsa da işin aslının öyle olmadığı bilimin eksik olduğu daha sonra ortaya çıkacaktır. Batı medeniyeti ile temasa geçtiğimiz zaman zihni yeterliliklerimiz şartlara uygun değil ise meydana gelecek kültür değişimleri genellikle zararlı olmaktadır. Çünkü üstünkörü, hesapsız ve iğreti olan bu transferde yabancı unsurlara medeniyet adını verdiğimiz bünyemiz tepki vermekte ve uyumlu bir aktarım gerçekleşmemektedir. Bunun için öncelikle fikri altyapının uygun hale getirilmesi gereklidir. Aynı medeniyete mensup olan gelişmişlik düzeyi farklı olan milletler arasındaki aktarımlarda bu uyumsuzluk yaşanmamaktadır (Turhan 2017: 185-187).

Ali Fuad Başgil, medeniyetin bir bütün olduğunu kabul etmesine rağmen Batı medeniyetinin farklı yönleri olduğunu ve dikkatlice tahlil ve ayıklama yaparak Batı medeniyetinden istifade edilebileceğini düşünür (Kalın 2018: 62). Fakat bu çok mümkün değildir çünkü yukarıda bahsedildiği üzere medeniyetin içinden parçalar alındığı vakit arka plandaki varlık değerleri de alınmış olur ve bu alan toplum yapısında değişikliklere yol açar.

Gerçek medenileşmenin taklitçi Batılılaşmada olmadığı hâlâ görülememekte ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Batı tarzı hayat sürme isteği devam etmektedir. Bu duruma karşı çıkanlardan birisi de "Serdengeçti" olarak nâm yapmış Osman Yüksel'dir ve bir yazısında Batı tarzı yaşam şeklini ve âdâb-ı muaşeretini sert şekilde eleştirirken yazısının sonunu şöyle bitirmektedir: "...Her şeyden evvel asrilik-sosyete-modernlik gibi kelimelerle bize giren Avrupa medeniyeti doğru söylemek lazım gelirse hazır rahatımızı da bozdu... Kimimiz bir pantolonun, kimimiz bir kravatın esiri. Kimimiz sosyetenin, kimimiz ondülenin eseriyiz... Şekilperestlik ve teferruat içinde bunalıyoruz. Medeniyet icabı, muaşeret icabı diye ne yaptığımızı bildiğimiz yok!.. Millet ve idare demokrası lazım. Bunun için de yine halka dönmemiz icap ediyor. Ecdadımız ne kadar rahat ve sade yaşamışlar, ne uzun ömürler sürmüşler. Onları bir düşünelim. Avrupalılar ne yaparlarsa yapsınlar, biz kendimize, rahatımıza bakalım. Varsın bize bu bakımdan medeni demesinler. İnsanı aynaya, görünüşe, cekete, pantolona, korseye esir eden medeniyeti ben ne yapayım? Öyle medeniyetin Allah belâsını versin!.." (Serdengeçti 2013: 137)

10. Bilimsel Düşüncenin İlerletilmesi

1973 yılında çıkarılan, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun Genel Amaçlarının 2. maddesi aynen şu şekildedir ve bu madde kabul edildiği günden beri hiç değiştirilmemiştir, buna göre: "Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek." şeklinde eğitim sistemimizde yasalarımıza kadar koyduğumuz bilimsel düşünce kavramının toplumda her alana ve her kesime yerleşmesinin yegâne yolu eğitimidir. Bu bakımdan öğrencilerimizle birebir iletişim içinde olan öğretmen ve akademisyenlerden gözlem ve deney yapabilen, sorgulayıcı, araştırmacı ve eleştirel düşünen öğrenciler yetiştirmesi beklenmektedir. Eğitimciler bu yöntemleri bilmiyorsa onların da eğitilmesi mecburidir.

Bilimsel düşünme, ancak uygun ortamlarda gerçekleştirilebilmektedir. Bu ortamları ayarlayacak ve sürekli kontrolü yapacak eğitimciler olduğundan onlara düşen sorumluluk da fazladır. Eğitimcilerin daha önceki hocalarından gördükleri öğretim yöntemlerinden sıyrılarak aktif öğrenme yöntemlerini kullanmaları ve felsefenin tüme varım, tümden gelim gibi bilimsel düşünme yöntemlerini kullanmaları gerekmektedir(Alkış 1994: 92).

Mantık ve felsefenin kendisi müstakil ders olmasa bile bütün derslerin içinde bulunmalıdır. Bu durumun elzem olduğunu gören yetkililer, 2018 yılından itibaren lise- lere ve üniversitelere öğrenci alırken yaptığı sınavların yapısını değiştirerek muhakeme ve yorum gücü gerektiren sorular sormaya başlamıştır. Herkese aynı eğitimi vermek yerine öğrencilerin bireysel özellikleri ve zekâ türleri belirlenerek bireysel özelliklerine uygun tematik okullar oluşturulmalıdır. Ders kitaplarında kullanılan farklı sözcük sayısı gelişmiş ülkelerin ders kitaplarındaki kelime sayısının üstüne çıkarılmalıdır. Günlük hayatta kullanılan sözcük sayısı ile düşünme arasında doğru orantı olduğu eğitim ve dil bilimciler tarafından kanıtlanmıştır. Öğrencilere seveceği türde, problem çözmeye yeteneği kazandırmayı amaçlayan kitaplar okutulmalıdır. Özellikle polisiye, dedektiflik ve ajanlık türündeki eserlerin farklı düşünme ve olaylara farklı açılardan bakma yeteneğini geliştirerek analitik düşünmeyi olumlu yönde etkilediği yaygın bir görüştür.

Bilimsel düşünce en fazla eğitim faaliyetleri ile geliştirilebileceği için eğitim ve eğitimle ilgili bazı konularda somut adımların atılması gereklidir. Düşünmeyi ve sorgulamayı arttıracak her türlü yöntem ve materyalin öğrencinin seviyesine uygun olarak derslere konulması gerekmektedir. Yakın zamanda bilimsel düşünce için faydalı olduğu anlaşılan robotik, kodlama ve arduino gibi öğretim metodlarından da yararlanılmalı ve dünya ülkelerinin bu metodları nasıl kullandığının analizi yapılmalıdır. Fen bilimlerinde öğrenciler deneyle öğrenmelidir. Daha etkileşimli olan yaparak yaşayarak öğrenme yöntem ve teknikleri kullanılmalıdır.

Bilimsel düşüncenin alt basamaklarından birisi olan eleştirel düşünce de öğretilen ve geliştirilebilen özelliklere sahiptir. Brandt tarafından eleştirel düşünme becerilerine yönelik öğretimin üç temel boyutunun olması gerekmektedir: Düşünme Öğretimi, Düşünmeyi Öğretme, Düşünmeyle İlgili Öğretim. Eleştirel düşünme öğretiminde etkin ve verimli sonuçlar doğurduğu kanıtlanmış beş temel yöntem belirlenmiştir: Altı Şapka Yöntemi, Beyin Fırtınası Yöntemi, Soru Sorma Yöntemi, Entelektüel Normlar Etkinliği ve Eleştirel Medya Okur-yazarlığı Eğitimi Yöntemi(Şenşekerci 2018: 30).

Seyyid Ahmed Arvasi, daha önce Mümtaz Turhan'ın dile getirdiği “ilköğretim seferberliği yaparak gelişmenin mümkün olmadığı ancak başarılı ve verimli yükseköğretim politikası sayesinde gelişimin mümkün olacağı” görüşünü; Japonya'nın 450, Güney Kore'nin 200 milli ve çağdaş ilkelerle kurulmuş üniversitelerle başardığını belirterek ülkemizde de yükseköğretimin geliştirilip yaygınlaştırılarak bilimsel düşüncenin ilerleyebileceği fikrini savunarak Turhan'ın görüşlerini bir adım daha ileriye taşımıştır(Arvasi 1996: 73). Bilgi, günümüz toplumu için yetişmesi mümkün olamayacak kadar genişlediği için üniversitelerimizde mevcut disiplinler içinde alt disiplinler açılması zorunluluğu doğmaktadır. Alt disiplin dallarını güçlendirerek daha

dar alanda daha derinlemesine arařtırmaların yapılması ve bu alt disiplinler arasında bilgi aktarımının, eleřtiri ve tartiřmaların yapılabileceęi platformların oluřturulması bilimsel dūřunceyi ilerletecektir. Benzer bir noktaya lisans ve yūksel lisans derslerinde deęinen Prof. Dr. Caner Arabacı; bilimsel dūřuncenin geliřtirilebilmesi iēin alanında uzman kiřilerin belirli sayıda gruplar hāinde bir araya getirilerek, enstitūlū ēalıřma ortamları oluřturularak, arařtırma ve incelemeye yūnlendirilmesi ile bu yūnde verimli ve etkili sonuē alınabileceęini belirtmektedir.

Tūrk toplumundaki deęiřiklikler “sil bařtan” řeklinde yapıldıęı iēin ūlkemizde kurumların kūltūrū oluřamamaktadır. Bu durum bilimsel dūřunce ūnūnde būyūk bir engel olmakta ve yařattıęı kopukluklar nedeniyle bilgi aktarımında sorunlar yařanmaktadır. Deęiřiklik yapılacaęı zaman bilgi aktarım kanallarının kopartılmaması gerekmektedir.

İlmi řūphecilik (senkritisizm) elde edilen bilgilerin sağlamliğını araştırmada gerēekten faydalı bir yoldur(Arvasi 1996: 49). İlim hangi tūrden olursa olsun araştırma sınırlarını genişletirken milli ve mahalli değerlerine sırt ēevirmemelidir. Fakat bunun yanında diğer milletlerden olan bilim adamlarının yaptığı buluşlar mukayeseli bir yūntemle değerlendirilmelidir. Ūlke dışında meydana gelmiş bilgi ve tecrūbenin aktarılması ve kullanılması doğaldır fakat bu bedavacı, hazırcı ve taklitēi bilim adamlığına zemin hazırladığı yılların tecrūbesi olduğu iēin bu durum karşısında dikkatli olunması gerekmektedir(Arvasi 1998: 306).

Kamu kurumları ūlke ve dūnyadaki geliřmeleri dikkatle takip ederek objektif olarak durum deęerlendirmesinde bulunmalıdır. Enstitūler, ūniversiteler ve akademik ēevreler elde edilen verileri sūrekli takip ederek bilimsel ve yol gūsterici yayınlar yapmalı ve bu yayınlar basılarak yayınlanmalıdır(Arvasi 1996: 110).

11. Tūrk ve Japon Modernleřmesinin Deęerlendirilmesi

Modernleřme konusunun aēıldıęı her ortamda yapılan deęerlendirmelerden řūpheşiz en ēok yaygın olanı ve de en ūnemlisi Tūrk ve Japon Modernleřmesinin karřılařtırılmasıdır. İkişide Doęu Medeniyeti'ne ait olan bu ūlkelerdeki ilerleme ēalıřmalarındaki farkın kaynaęı neydi? Irkları mı, kūltūrleri mi, coęrafi konumları mı, nūfusları mı, tarihleri mi? řūpheşiz hepsinin iki ūlkeye de pozitif veya negatif yūnde etkileri vardır ama asıl sebep neydi? İlerlemeye nasıl baktıkları mı?

Japonya,1603 ile 1868 yılları arasında kendini dış dūnyaya kapatarak iēine kapalı bir kast sistemiyle yūnetilmekteyken Amerika'nın ağır baskılarına dayanamayarak ūnce onlarla daha sonra da diğer Batılı devletlerle kapitūlasyon anlaşmaları imzalamak zorunda kalmıştır. Batı tehdidine karşı Japonya, yabancı dūřmanlıęı olarak tepki geliştirmesine karşın Batı'dan ekonomik ve teknik aēıdan geri kalmış olduğunun farkındaydı. Yabancı dūřmanlıęı ūlkenin ūzellikle Kagoshima ve Yamaguchi būlgelerindeki liderlerin 1861-1863 yılları arasında yabancılarla ēatıřmalarına sebep olmuştur. Alınan yenilgilerden ders ēıkarılarak modernleşmenin gerekli olduğu anlaşılmış ve batıdan uzmanlar ēaęırılarak ordunun ve sanayinin modernleşmesine başlanmıştır. Modernleřmenin kaēınılmaz olduğunu fark eden bir grup devrimci aydın 1867'de Shogun'a isyan ederek 1868'de devirmeyi başarmışlardır. Yūnetimi ele geēiren ay-

dın-elitler, modernleşme yolunda yirmi yıllık süre içerisinde Batı tipi meşrutî sistem kurmayı başarmış, devleti askeri ve ekonomik yönden modernleştirmiş, sanayileşme hamleleriyle model fabrikalar kurarak kapitalist kalkınmayı gerçekleştirmişlerdir. Demiryolu, posta ve iletişim altyapısıyla da ekonomik büyümenin temellerini atmışlardır. Meiji rejiminin sloganı: “Fukoku Kyohei”dir (Zengin Devlet, Güçlü Ordu). (Akdemik 2018: 38-39).

Doğu kültürünü yıllarca araştıran Batılı bilim insanı Joseph Needham, Japonlar hakkında şu değerlendirmede bulunuyor: “Japon toplumunun Batı Avrupa toplumlarına daha çok benzediği ve bu yüzden de modern kapitalizmi geliştirmede daha başarılı olduğu noktasına değinmeliyim. Uzun zamandır tarihçilerce bilinen bu durum, Japon askeri - aristokrat feodalizminin bürokratik toplumunun kullanmadığı hangi kesin yollarla kapitalizmi geliştirdiği, ancak son zamanlardaki yazılarda saptanabildi.” (Needham 1983:28).

Eğitim alanındaki yenilikler ve toprak reformu sayesinde Japonya'nın toplumsal modernleşmesi başarılı olmuştur. Fakat zannedildiğinin aksine Japonya, kendi kültürüne sadık kalarak modernleşmemiş, onlar da Batı'nın kültür öğelerini almış, yemeklerini, giyim şekillerini, gündelik eşyalarını kullanmışlardır. Fakuzawa Yukichi, modernleşmenin ancak geleneklerin terk edilmesiyle sağlanabileceğini savunuyor ve hemen demokrasiye geçilmesini istiyorken Okubo Toshimichi ise halkın aydınlanmaya henüz hazır olmadığını modernleşmenin yavaş yavaş halka benimsetilmesi gerektiğini savunuyordu. Fakuzawa'nın görüşleri elitler arasında rağbet görmüştür. Batı'nın şekilselliği yanında teknolojik araçları da hızla ülkeye girmiş; 1869'da telgraf, 1872 Tokyo-Yokohama tren hattı, 1874 gaz lambası, 1877'de telefonla tanışan Japonya hızla gelişip modernleşirken 1895'te Çin'i ve 1905'te Rusya'yı yenerek Batılılarca artık engellenmeye değil sınırlandırılmaya çalışılmıştır (Akdemik 2018: 40-42).

“Meiji Japonları, değişik sınıfların değişik siyasi konumları ve görevleri çerçevesinde, Doğu-Batı kültür olgusunu günlük yaşamlarında “dualist” bir şekilde kullanıp, bu iki olgunun kimlikleri arasında “geçişin sadece görüntüde kolay olduğu” farklı kategorilerle dış dünyaya entegrasyonu sağlarken, Osmanlı Türkleri ise, gene aynı Doğu-Batı olgularını “symbiotic” tek bir kimlikte “evlendirip” (bu evlilik pek mutlu olmasa da) aynı entegrasyonu sağlamak yolunu izlediler.” (Esenbel 2000: 19) Japonlar, birbirinden oldukça farklı iki medeniyeti birleştirmek gibi bir çabaya girmezken Osmanlılar başarısız bir sentez çalışması için uğraş vermişlerdir.

Japonlar, Japon ve Batılı unsurları ayrı bir konumda tutarak aynı çağdaş birey ve toplum tanımının içinde kabul ettiler. Bu model esnek olup Batı'nın ve Japon ulusal kültür unsurlarını açık olarak tanımlamaktaydı. Osmanlı-Türk yaklaşımında ise, eski ve yerli öğelerin tamamen bırakılmasına ve temelli olarak Batı modellerinin benimsenmesine meyleden “ulusal” öğelerin zayıf kaldığı bir çağdaş kültür modeline benzemektedir (Esenbel 2000: 32). Japonlar, tamamen başarılı olmasalar da kendi kültür öğelerini korumaya çalışarak modern ve bilimsel düşünmeye yönelirken; Türkler, Batı'nın her öğesini alarak kendi kültürlerinden kurtulunca modern olacaklarını düşünmekteydi.

7 İmparator Meiji'nin 45 yıllık saltanatı 23 Ekim 1868'den 30 Temmuz 1912'ye kadar sürmüştür. Bu süre zarfında Japonya çağdaşlaşmış ve dünyada güçlü bir statüye yükselmiştir. https://www.turkcebilgi.com/meiji_dönemi (Erişim: 12.12.2018)

Japonların modernleşmesinde başka bir etken de yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkı yok etmek istemelerinden kaynaklanıyordu. Genbunitchi hareketi olarak adlandırılan bu hareket giderek taraftar toplamasına rağmen Mozume gibi aydınlar yine de Çince harflerin daha güzel olduğunu düşünmekteydi. Fukuzawa Yukichi, Kata Hiroyuki ve Kanda Kohei gibi aydınlar, çağdaş bir ülke kurabilmek için halkın mutlaka kendi dilinde eğitilmesi gerektiğini düşünerek Genbunitchi hareketinin acilen uygulanmasını istemektedirler(Baykara 2018: 48-49).

1905 yılında Japonya'nın Rusya karşısındaki başarısından sonra Osmanlı aydını gözünü Japonya örneğine çevirmiş ve tıpkı Japonya'nın yaptığı gibi yapılması yani "Batı'nın teknolojisi alınsın ama din, kültür ve gelenek gibi manevi değerler alınmasın" fikri giderek yaygınlaşmaya başlamıştır.(Mardin 1991: 17)". Batının bilim ve teknolojisini alıp kendi kültür ve ahlakını koruduğu zannedilen Japonya örneği Osmanlı aydını için sürekli ilgi çekici olmaya başlamış ve Japonların bu sayede kimlik bunalımına düşmeden "Japon Mucizesi"nin gerçekleştirdiği tezi kabul görmüştür. Mukayeseli tarih açısından bakıldığında ne Osmanlı ne de Japonya "Batılılaşmadan Modernleşme" projesini gerçekleştirememiştir(Kalın 2018: 57). Her iki millet de yenileşmenin yanında farklı oranlarda da olsa Batılılaşmış fakat Japonlar bilimsel düşünce sistemlerini hayata geçirmeyi başarmıştır.

Sonuç

Batı karşısında geride kaldığını düşünen devletler bu durumdan kurtulabilmek için çözüm yolları aramaya başlamışlardır. İlk önce geride kalınan sahanın yalnızca askerî saha olduğunun düşünülmesinin sebebi devletlerin askerî varlıklarıyla birbirlerini ölçüp tartmasından kaynaklanmaktadır. Uzun yıllar boyunca rakip olunan devletler karşısında ekseriyetle muzaffer olan Osmanlı'nın askerî üstünlüğü 1606 yılında son bulmaya başlamıştır. Zamanın en güçlü devletinin geride kaldığını anlamaya başlaması, durumu kabullenmesi ve tedbirler alması kolay olmamıştır. İşin temelinde problemin teşhisinin yanlışlığı yatmaktadır.

Batı'yı güçlü kılan şeyin sürekli gelişime ve gelişmeye açık olan eskilerin tabiri ile “ilim zihniyeti” bugünkü adıyla “bilimsel düşünce” olduğu hep atlanılan, üzerinde kafa yorulmayan ve eksikliği hissedilmeyen ve sürekli iskalanın konu olmuştur. İslam'ın düşünmeyi, akletmeyi, sorgulamayı emreden ilahi mesajları görmezden gelinmiş üstelik bir de Avrupa'nın Hristiyanlık ile yaşamış olduğu tecrübeleri İslam'a da genelleyen tutumlar içine girilerek, geçmişte İslam Medeniyetinin parlak zamanları görmezden gelinerek “İslam'ın gelişmeye engel olduğu” tezleri ortaya atılmıştır.

Her kültür ögesinin bir medeniyetin ruhunu taşıdığı görmezden gelinerek Batı'ya özenilmiş fakat müspet yanlarından çok menfi yanları nakledilmiştir. Onlar gibi yaşayınca problem çözülecek sanılmış, Batı'yı ilerleten merhaleler yaşanmadığı için bilimsel düşünce süreçleri de sindirilmemiş ve her şeyin basit transferlerle alınması yoluna gidilmiştir. Şekilcilikten zaman bulunup öze inme zahmeti çekilmemiştir.

Osmanlıdaki fikir alanında çalışan kişilere karşılık olarak ne kadar “aydın” demiş olsak da bu kavramın “intellectuel” kavramının geçirdiği aşamaları geçirmemiş olması nedeniyle asla Batı'da kullanılan kavramların yerini tutmayacaktır. Kendine “aydın” diyen bu kişiler halkı geliştirmek için uğraşmayıp halka tepeden bakınca halka önder olma rollerini hiç kazanamadan halkla aralarındaki makas sürekli açılmıştır. Ayrıca sırf bu insanların bakış açıları nedeniyle bilimsel düşünceye soğuk bakılmıştır. Aydın dediğimiz topluluk da halkın dine sarılması nedeniyle onlar da dine düşman olmuş ve sanki din ile bilim birbirinin zıttı veya birbirinin alternatifiymiş gibi bugün bile üzerinde konuşulan durumlar ortaya çıkmıştır.

Batı'nın geçirdiği fikrî aşamaları bizim de geçirmemiz mümkün olmamakla birlikte aydınlarımız ve akademisyenlerimiz bu süreçleri bilimin nedensellik ilkesiyle açıklayıp sağlıklı sonuçlara ulaşmışlardır. Türkiye'nin kendi bilimsel düşünce ilkelerini ve yöntemlerini, kendi şartları ve imkânları içinde çözmekten başka yolu bulunmamaktadır. Taklit etmekle işin çözülemediği sonucuna herkesin çoktan ulaşmış olduğu varsayılarak bilimin ve teknolojinin altyapısı olan eğitimi modern, bilimsel ve bilimsel düşünceyi temele alan ve kendi öz medeniyetine uygun bir anlayışla şekillendirmesi şarttır.

Kaynakça

- KORAL, E.(1985).Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musahabeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- AKKEMİK, K. Ali,(2018). “*Meiji Restorasyonu: Ekonomik Reformlar ve Modernizasyon*”, Toplumsal Tarih Dergisi, S. 299.
- ARVASI, S.A.(1996). *Akıl ve Gönül*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- ARVASI S.A.(1996). *İlmî Tavrı ve Ötesi* İstanbul: Burak Yayınevi.
- ARVASI, S.A.(1996). *Milletlerin İtibarı* İstanbul: Burak Yayınevi.
- ARVASI, S.A.(1998). *Türk-İslâm Ülküsü* İstanbul: Burak Yayınevi.
- ATSIZ, H. N. (2015). *Türk Ülküsü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYKARA, O.(2018.), “*Meiji Döneminde Dil Çeviri ve Modern Japon Edebiyatı*”, Toplumsal Tarih Dergisi, S. 299.
- BORAK, S., Utkan K.(2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- CANAN, S.(2016). *Unutulacak Şeyler*. İstanbul: Tuti Kitap.
- DORMAN, E. (2016). “*Müslümanlar Bilim ve Düşünce Üretiminde Neden Bu Kadar Geride*”Hürriyet Gazetesi, 24.06.2016.
- ERGİN, M.(1989). *Orhun Âbideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERSOY, M.Â.(1991). *Safahat*. İstanbul: İz Yayıncılık
- ERSOY, M. Â.(1339). *Sebilürreşâd*, S. 250.
- ESENBEL, S.(2000), “*Türk ve Japon Modernleşmesi: ‘Uygurlık Süreci’ Kavramı Açısından Bir Mukayese*”, Toplum ve Bilim Dergisi, S. 84.
- FİLİDİŞ, B.(2017). “*Bir Osmanlı Aydını Olarak Beşir Fuad*”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.15, S. 1.
- GENCER, B. (2008). “*Garp Meselesi: Son Osmanlı ve Mısır Aydınlarının Batı Medeniyeti Tasavvuru*”, Muhafazakâr Düşünce, Yıl:4, S. 16-17.
- GÖKALP, Z. (2018). *Türk Töresi Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, İstanbul: Kamer Yay.
- GÜNGÖR, E. (2003). *Sosyal Değişme ve Aydınlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNGÖR, E.(1997), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNGÖR, E. (1999), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- HANİOĞLU, M. Ş.(1985) “*Bilim ve Osmanlı Düşüncesi*”, Başlangıçtan Günümüze 985.Türkiye Ansiklopedisi, c. II, İletişim Yayınları, .
- HANİOĞLU, M. Ş.(1981), *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat.

- HANIOĞLU, M. Ş.(1984). "**Osmanlı Aydınındaki Değişme ve Bilim**", Toplum ve Bilim Dergisi, S. 27.
- HÜLÜR, H., Anzavur D.,(1999). "**Seçkinlik Aydın Kimliği ve Süreklilik**", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.5.
- İŞİN, E(1985). "**Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm**", Başlangıçtan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi, c. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- İbn Sina, İbn Tufeyl, **Hay Bin Yakzan**, (Çevirenler: M. Şerafettin Yaltkaya, Babanzade Reşid Hazırlayan N. Ahmet Özalp), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2018.
- İÇLİ, G.(2002), "**Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi**", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, c. 26, No: 2, .
- İHSANOĞLU, E.(1992). **Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı**, TTK Basımevi,
- İNALCIK, H. (1988). **Osmanlı Döneminde Merkezi İslam Ülkeleri** (Ed. P.M. HOL, ANN. K. S. LAMBTON, B. LEWIS), İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti c. I (Çev: Hulusi Yavuz), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1988.
- KALIN, İ. (2018.)**Barbar Modern Medeni**, İnsan Yay. İstanbul.
- KANDEMİR, F. (1932), **Jön Türklerin Zindan Hatıraları 1848-1903: Bir Devrin Siyasî ve Fikrî Tarihi.**
- KÜÇÜKALP, K. (2017), Ahmet Cevizci, **Batı Düşüncesi-Felsefi Temeller**, İsam Yay. Ankara.
- MARDİN, Ş. (1985), "**Tanzimat ve Aydınlar**", Başlangıçtan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi, c. I, İletişim Yayınları.
- MARDİN, Ş. (2017), **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Ş.(1991). **Türkiye’de Din ve Siyaset** (Makaleler 3), İletişim Yayınları.
- MARDİN, Ş. (2017). **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları.
- MERİÇ, C.(1986). **Kültürden İrfâna**, İnsan Yay., İstanbul.
- NEEDHAM, J.(1983).**Doğunun Bilgisi Batının Bilimi**, (Der. A. Nejat ACAR), MAB Yay.
- OCAK, A.Y. (2015) **Türkiye Sosyal Tarihinde İslam’ın Macerası**, Timaş Yayınları, .
- ORTAYLI, İ. (2003).**Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- ÖZAKPINAR, Y. (2018) **Bir Medeniyet Teorisi Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış**, Ötüken Yay.
- ÖZKUL, O. (2014). "**Şemsettin Sami’ye Göre Batı Medeniyeti ve İslam Medeniyeti**", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, No:29,
- SEZER, B. (1985). **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,.

- ŞAHİN, M. (2006).“*Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet Değişimi ve Batılılaşmanın Başlangıcı*”, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, c. 26, S. 3, Ankara, 2006.
- ŞENŞEKERCİ, E. (2018). *Asude Bilgin, Eleştirel Düşünme ve Öğretimi*, UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, S.14.
- TURHAN, M. (2016). *Garphlaşmanın Neresindeyiz?*, Altınordu, Ankara.
- TURHAN, M. (2017). *Kültür Değişmeleri*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2017.
- YILDIZ, F. Fikret Ç. (2017). “*Türk Batıcılığının Milliyetçi-Muhafazakârlık Üzerinden Tenkidi: Erol Güngör Örneği*”, Bilig Dergisi, S. 62.

İnternet Kaynakları

- DOĞAN, Atilla, Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Yeni Etik Arayışları www.etik-sempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/4.2/2Atilla%20Dogan.pdf
(Erişim 12/12/2018)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be14c5c353d58.10451810(Erişim: 11/12/2018)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be14c6b122781.24962527 (Erişim: 11/12/2018)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#1-giris> (Erişim 12/12/2018)

Extended Abstract

The backwardness of the Ottoman Empire in the face of the European states has emerged as a result of the wars that they have done with them. First of all, the Ottoman want to innovate in the military field, to learn what is the situation in Europe. In order to understand how this happened, students were sent abroad for official civil servants and higher education. Those who went to the West were fascinated with the culture and way of life of the West when they returned to their country. The idea that modernization can only be realized by resembling the West is intensified. Both the state and intellectuals have made innovations for modernization. These initiatives have continued in the newly founded Republic of Turkey after the period of the Ottoman Empire. How the modernization of Japan, an eastern country, has been curious since the 20th century. To be Western, there are many changes to be like them - especially in social life- did not realize “scientific thought” that would provide real development. States that felt they were lagging behind the West began searching for solutions to overcome this situation. Initially, the reason it was thought that the area of backwardness was only the military field stemmed from states measuring and weighing each other based on their military capabilities. The Ottoman Empire, which had mostly been victorious against its rivals for many years, began to lose its military superiority in 1606. It was not easy for the most powerful state of the time to realize it was falling behind, to accept the situation, and to take measures. At the root of the problem lies a misdiagnosis. The fact that what made the West strong was its openness to continuous development and progress—what the ancients called the “scientific mentality,” or what we would call “scientific thinking” today—has always been overlooked, never given much thought, and its absence has never been felt. The divine messages of Islam, which command thinking, reasoning, and questioning, have been ignored. Furthermore, attitudes that generalize Europe’s experiences with Christianity to Islam have been adopted, ignoring the glorious periods of Islamic civilization in the past and leading to the thesis that “Islam hindered progress.” The fact that every cultural element carries the spirit of a civilization has been overlooked, leading to emulation of the West, but primarily the negative aspects have been adopted. It was believed that problems could be solved by living like them. Because the stages that advanced the West were not experienced, scientific thought processes were not assimilated, and everything was adopted through simple transfers. The time for delving into the essence was not found amidst formalism. Although we may have called those working in the intellectual sphere in the Ottoman Empire “intellectuals,” this concept, lacking the stages that the concept of “intellectual” went through, will never replace the concepts used in the West. These individuals, who call themselves “intellectuals,” have never strived to improve the people, instead looking down on them, thus constantly widening the gap between themselves and the people without ever truly fulfilling their role as leaders. Furthermore, their perspectives have fostered a cold attitude towards scientific thought. The so-called intellectual community, due to the people’s embrace of religion, has become hostile to religion, creating situations that are still discussed today, as if religion and science were opposites or alternatives to each other. While it is impossible for us to have gone through the same intellectual stages as the West, our intellectuals and academics have explained these processes using the principle of causality in science and reached sound conclusions. Turkey has no other option but to solve its own scientific thought principles

and methods within its own conditions and capabilities. Assuming that everyone has long since concluded that imitation is insufficient, it is essential to shape education, the foundation of science and technology, in a way that is modern, scientific, and based on scientific thought, in accordance with its own civilization.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.